

106459

MAROSVÁSÁRHELYI FÜZETEK.

TUDOMÁNYOS ÉS SZÉPIRODALMI FOLYÓIRAT.

SZERKESZTI ÉS KIADJA

MENTOVICH FERENC.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

I.

MÁJUS-JUNIUSI FÜZET.

MAROSVÁSÁRHELY, 1858.

AZ EV. REF. TANODA BETŪIVEL.

TÁJÉKOZÁSÚL OLVASÓINKHOZ.

Bocsánat érdemes olvasó! ha eltérve a szokásos divattól bevezető sorainkat nem kezdjük fényes ígéretekkel, nem csigázzuk magasra a várakozást, nem készítetünk senkit is a szívárvány színeivel pompázó reményekre, melyek többnyire üres valóvá szoktak deválválódni — sőt egyenesen bevalljuk: mikép voltaképen nem tudjuk mit fogunk adni.

Mi csupán arról adhatunk számot, hogy mit akarunk „Füzeteink” megindításával.

Ez pedig kötelességünk, mert kitűzött irány és cél nélkül indulni útnak nemcsak időpazarlás, de a legnagyobb döreség, mit az okossággal felruházott ember elkövethet.—

Vannak pillanatok még a legegyszerűbb napszámos életében is, midőn szellemi vágyak szomszédja lepi meg, magasabb kérdéseket teszen fel magának, szeretne az ismeret ez vagy amaz ága körül felvilágosítást nyerni.

Mentől képzetesebb valaki szellemileg, annál többször áll be nála e szellemi dolgok után sovárgás;

mivelt embernél, mint a kenyér és só mindennapi szükségletei közé tartozik az.

Szerencsés, kinek ilyenkor egy jó könyv akad kezébe: a benne elhintett józan elvek, az ismeret termékenyítő adatai oltóágakkint megfogamszanak a lélekben s az első percben megkezdik termésüket, kibajtván a lélek számára a szellemi élvezet nemes virágait.

Az ily józan elvekben, ismeretadatokban gazdag olvasmányok számát akarnók mi „Füzeteinkkel“ szaporítani; melyeknek lapjain határozott feleletet találjon az érdekes olvasó azon kérdések némelyeire, mik olykor-olykor a magábaszállás perceiben lelkében fölmerülnek; szeretnők tiszta forrássá, kristály hullámú érré alakítani vállalatunkat, melyből az olvasó szellemi szomját ha nem is eloltani, legalább némileg csilapítani — képes lehessen.

E célra az ismeretek, az emberi tudás összegét kell rendelkezésük alá vennünk, mely korunkban roppant birodalomná növekedett, melynek határai szüntelen szélesbednek; alig telik el nap, melyben egy-két lépésnyi foglалások ne tételnének.

Ezeren vannak, kik a kitartás páncélával s az értelem fegyvereivel felkészülve folytonosan részt vesznek ezen foglалásokban:

Ez, éjet napot összetéve meglesi a természet jelenségeiben; az költséges kísérletekkel kérdéseket intéz hozzá — s mindkettő meg van jutalmazva; ha a természet könyvének vagyegy olvashatlan helyét kibetűznie sikerül.

A civilizált világtól távol, Afrika fővénysivatagain egy útas fekszik összerogyva kifáradt tevéje mellett, éhség és szomjuság kezét fogva Samum tikasztó szelével s a déli nap égető sugárai kifogyasztották őt minden erejéből; — elveszne, holt teste a sákálok mártaléka lenne, ha egy gondolat új erőt és életet nem öntene tagjaiba; azon gondolat: miszerint ha sikerül a terhes út fáradalmait leküzdenie, Afrika földabroszába pár új adatot fog följegyezhetni.

Messze, az oceán közepén, ott hol élő lénynyel csak a fáéton és fregát-madárral találkozhatni, magános hajót pillantunk meg most az egyenlítő alatti szélesend, majd a vihar által felkorbácsolt hullámok iszonyú fáradalmaival küzdeni, nemsokára a hideg földöv jéghegyei közt fog vitorlázni. Nem aranyhegyeket keresni indult az elhagyott tájakra, de azon reménytől lelkesítve: hát ha sikerül talán egy lanyhább időjárás következtében eljutni a polushoz, hírt hozni annak ismeretlen vidékeiről — s ez által a földrajzot egy új szakasszal gazdagítani.

Érdekes volna megszámlálni, hogy estve midőn az ég felhőtlen, s derült csillagos éj borúl a földre; hány távcső van ostromló ágyúként az égre szegezve?! Mily bámulatos munkásság!... itt a napjainkban fölfedezett negyvennyolcadik bolygó útját, nagyságát igyekeznek meghatározni, ott a hold hegyeit méregetik, a kettős csillagok tűneményét vizsgálják, a fényfelhők változó alakját rajzolgatják.

Azok az obeliskek képirását photographizálják,

vagy Babylon romjai közt megtalált ékirást másolgtadják, ha sikerülne azok rejtélyes vonásaiban vagyegy az ókor történelmére világot vető adatot fölfedezhetni. Ezek leszálnak a bányák és földszakadások mélyeibe, hogy az ott szemlélhető földrétegek-, növény- és állatmaradványokból földünk multjára vonatkozó adatokat olvassanak föl.

De ki gyözné hív képét adni azon tevékenységnek, mely az ismeretek széles mezején uralkodik; ki gyözné kellőleg rajzolni ama hangyaszorgalmat, mely az adatok legkisebb morzsáit is halomra gyűjti, hogy azokból idővel az ismeretnek egy monumentuma emelkedjék?!

Legyen elég figyelmeztetni szives olvasóinkat, mikép az értelemnek az ismeretek mezején szerzett hódítányaiból akarunk számára élvezetet nyújtó tárgyakat szemelni ki, nem feledkezve meg azon más nemü eleményekről sem, melyek a költészet égbe emelkedő élőfájáról szedhetők, s tért engedvé a hazai ügyeinkre vonatkozó fontosabb kérdések megvitatására is.

Érezzük, hogy nem kis terhet vállaltunk el; nem is fogtunk volna bele, ha saját erönkre kellene csupán támaszkodnunk, ha számos tudománykedvelő és szakismerő honfiak részéről nem biztosítottunk volna, hogy célunk kivitelében segíelyezni fognak.

Meg vagyunk gyöződve, mikép dolgozó társaink velünk el- és szándékban egyetértve, a kivített tárgyazó nézeteinket is helyeselni fogják, melyszerint nem osztjuk sokak azon véleményét, mintha a tudo-

mányos kérdéseket csupán száraz és nehézkes, épen ezért csak kevesek által érthető előadás illetné meg; sőt ellenkezőleg hisszük és valljuk, mikép a népszerű és kedélyes előadás nem ellenkezik a tudomány méltóságával.

Nincsenek ugyan megírva egy tudományos kérdéseket tárgyozó népszerű értekezés mikép irásának szabályai, mint megírta ezeket a drámára nézve Lessing és Vörösmarty, a költői mű miként alkotását illetőleg Horatius — de ha igyekezendünk, hogy előadásunkban tisztaság könnyűség, nem a póriasig alásülyedő népszerűség és kedélyesség egyesüljenek; — ha előadásunk havasi patakhoz lesz hasonló, mely nemcsak sekélyesebb helyein, de ott is tökéletesen keresztül látható, hol medre ölnyi mélységüvé öblösödik, — minden bizonynyal elérjük célunkat.

Ki előadásában legelőnyesebben tudja egyesíteni ezen kellékeket, az legjobban eltalálta az olvasó felfogásához vezető utat, az e „Füzetek“ legkedveltebb dolgozó társa leend.

Legyen szabad reménylenünk: mikép közreműködésre megnyerjük hazánk azon tudományos tárgyakkal foglalkozó egyéneit is, kik szerény magányukban, elvonulva az ismeret ez vagy amaz ágáról szednek maguknak szellemi élvezet; milyenek a két testvérhazában számosan vagynak. Ezek gondolóra veendik, miszerint elmúltak azon idők, melyekben a tudományos miveltség csak egyesek vagy legfőlebb bizonyos káosztoknak lévén birtokában, a nagyobb közönség elől bezárattak annak kapui, s hogy az is-

meret kincseivel fukarkodni a legnagyobb bűnök közé tartozik. Míg az anyagi, a külső vagyon használatában gondos takarékoság a megkívántató kellék: a tudomány és ismeret kincseit az használja legcélszerűbben, ki legpazarabbul szétosztja azokat. Ott takarékoság, itt pazarlás a legfőbb erény.

Ily szándék-, remény- és meggyőződéssel indítjuk utnak első „Füzetünket“ mely ha olvasónk várakozását ki nem elegendené, figyelmeztetjük, hogy mi túlzott reményekre senkit fel nem jogosítottunk.

Aztán szives olvasónk tekintetbe veendi, mikép a Duna is, mely alantabb folyásában száz lóerejű gőzöket és vitorlás hajókat képes hullámain rengetni, eredeténél nem egyéb egy könnyen átugordható erecskénél.

BGU Cluj / Central University Library Cluj

A szerkesztőség.

TANULSÁGOS LEVELEK,

URAMBÁTYÁMHOZ.

I. Ismerve urambátyámnak az igazság iránti szenvedélyes vonzalmát, tudván azt, hogy urambátyám nem tartozik azon makacs öregek közé, kik az éveken keresztül szerzett mindenestre jelentékeny tapasztalásnál fogva minden tudomány birtokában vélyén magokat, nem hajlandók kivált fiatalabb egyénektől oktatást fogadni el — ismerve, mondom, ez oldalról, elhatároztam: levélsorozatot indítani meg, s ebben tisztába hozni azon vitát, mely minapi együttlétünk alkalmával köztünk fölmérült; elhatároztam megtámadni, s ha lehet legyőzni akkor kifejtett nézeteit. Jól tudom én mikép urambátyám nem a megcsökönösült makacsság sziklafalával vette körül meggyőződését, ha sikerül az értelem és okok ostromágyúit úgy forgatnom, hogy általuk az őnéit elnémíthatom: önként rontandja le a védbástyákat, töltendi be a védárkokat, önként tüzendi fel a lerombolt falakra az egyetértés fejer lobogóját.

És ebben semmi kisebbitő nincsen. A szellemi fegyverekkel küzdők közt más viszony létezik, mint a minő a harcmezők hősei közt van: a szellemi fegyverekkel legyőzött nem lesz gyengébb és szegényebb, de erősebb és gazdagabb egy új nézettel, egy tisztába hozott igazsággal; talpalatnyit sem vesz el ismereteinek birtokából, de szélesebbre terjeszti azt. A szellemi harc nem hagy vért, pusztulást és romokat maga után — csak akkor válik botránkoztatóvá, midőn a küzdők a személyeskedés sárával kezdenek dobálodni. Azt hiszem: köztünk nem fog ide kerülni a dolog, nem fogunk alkalmat szolgáltatni, hogy nézőink, kik meglehet érdekekkel kísérik sikraszállásunkat, a végén lepisszegjenek.

És ezen előzmények után térjünk a dologra.

Emlékszik-e utolsó együttlétünkre — én hűven emlékezem?!

Hosszas távollét után először üdvözlők egymást. Urambátyám engem tetőtől talpig végig nézván azt a megjegyzést tette: hogy vénültem; én pedig megifjodottnak találtam önt — igen, mert urambátyám azon kevés öregek közé tartozik, kikén — a lélek megtartván fiatal rugékonyságát — az öregedés nyomait csak addig vehetni észre, míg a hajfürtök galambfejérré változnak. Aztán a szomorú napokban, midőn utólszor láttuk volt egymást ön fiatal hévtől ragyogó tekintetén a hazafiúi bánat és csüggetegség fellege borrongott. Most eltűntnek láttam arcáról a gyászt, szemei új remény fényében ragyogtak: azon naponta mindinkább bebizonyuló tény, hogy nemze-

tünk nem vesztette el életrevalóságát, urambátyámat felvillanyozva tartja.

Ez az oka, hogy önt megifjodottnak találtam.

Társalgásunk, mely eleinte családi és házi ügyek által lön igénybe véve, csakhamar átment azon nagyobb család és háztartás ügyeire, melynek az egyes családok külön tagjait képezik — átment a nemzetre és szeretett hazára. Összehasonlítást tettünk hajdani és jelen állapotunk közt. Sok fájlalni valót találtunk ez összehasonlításban, de öröme is leltünk alkalmat. Nagyot károsodtunk, sokat veszítettünk az által, hogy a sors és körülmények lelépni kényszerítettek azon politikai felsőbbbségről, melyet atyáink bölcsessége megszerezni tudott, s melyen századokon keresztül fentartottuk magunkat: de másfelől az a tevékenység, mely irodalom-, tudományosság-, művészet- és iparban hazaszerte ébredéz, eleven bizonyossága annak: mikép a nagy catastropha, mely földrengésként rázta meg nemzeti életünket, nem temette el nemzetünket, hanem csak felrázta azt dermedtő álmából új és tevékenyebb életre; mintha sejtenők, mekkora gyalázat szállana ránk késő utódokra, ha elhagyván magunkat alárendeltjei-, vagy tán szolgáivá válnánk azon népeknek, kiknek eddig parancsoltunk. Általános a meggyőződés: mikép ha a sors ki is ragadta kezünkől a kormánypálcát, a politikai constellatiók eltompították a kardot, melyet hazánk, sőt egész Europa védelmében annyi dicsőséggel forgattunk: szabad lesz a szellem fegyvereit forgatnunk, ön akaratunktól függ, szellemi úton szerezni magunknak te-

kintéiyt és felsőbbiséget. És erre soha sem nyílt kedvezőbb alkalom, mint jelenleg — elannyira mikép azon példabeszéd: „minden kárban van valami haszon“ soha semmire sem volt annyira alkalmazható, mint jelen körülményeinkre. Azon kárban, roppant veszteségben, mely abból ered, hogy megszűntünk politikailag szerepelni, az a nevezetes hasznunk van: hogy a magyar ész erejét nem fogja ezentúl csupa politikálásban elvesztegetni, de kényszerítve lesz más ismeretágakban keresni magának munkakört és menedéket; minek következtében megérjük, hogy a tudományos műveltség általánosan fölvirágzik nemzetünknel.

Igy szövődtek gondolataink — és eddig nézeteink, mint a kerékvágás párhuzamban haladtak; most azonban, midőn azon kérdés merült fel: de hát melyik tudományszakban ohajtsuk a magyar értelmet túlnyomólag munkálkodtatni? nézeteink eltértek egymástól.

Én igyekeztem bém bizonyítani: miszerint a természettudományok mezeje azon tér, hol a magyar ész legtöbb eredményt vivhat ki, legtöbb dicsőséget arathat. Az a minden sentimentalitástól ment józan belátás, mely az erdélyi székelyt és a tiszai magyart oly kiválólag jellemzi; az a természetes felfogás, mely népköltészetünkben is kimutatja magát; az az üres abstractióktól borzadó észjárás, melynek következtében — dacára a legmegfeszitettebb törekvéseknek — a német philosophia nem birt minálunk gyökeret verni — nekem legalább a természettudományokra látszik

teremve. A hajdankorban az örökös harcok, a közel multban a politizálás elvonták a magyar észtehetséget e térről; egy fővényszemet sem hordottunk ama nagyszerű épülethez, mely a természettudományok adataiból oly magasra van felvive; azonban még nem késtünk el: az épület még nincs befejezve, számunkra is maradt fen a munkából — én hiszem hogy alig telik el pár évtized s a természettudományokban szereplő angol, francia, német, olasz, dán, svéd sat. nevek közt magyar is fog előkerülni.

Igy folytattam elmélkedésemet — és vettem észre, hogy beszédem alatt urambátyám arcán megmozdult azon ideg, mely akkor jön tevékenységbe, midőn valami inyünk ellen van, midőn meggyőződésünkkel össze nem férő véleményt kell végig hallgatnunk. S ez észrevételemben nem csalatkoztam, mert urambátyám csakhamar ekép szakítá félbe elmélkesem fonalát:

„Nem lehetek öcsém veled egy értelemben. Én ezutánra is a classicai irodalomban ohajtanám a magyar észtehetséget tulnyomólag szerepeltetni, nemcsak azért mert atyáink is e téren gyakorolták értelmi erejüket, hanem mert a szellemi mivelttség legbiztosb és legerősebb alapjának tartom azt. Ha maradt bennünk egy parányi szeretete az erénynek, lelkesedés a jó és szép iránt, azt a classicai irodalomnak köszönhetjük. Innen meritettünk kitaratást a mult harciban, innen meritendünk lelkieöt a jövöre. Ne legyünk iránta hálátlanok. — Aztán én neheztelek, söt haragszom a természettudományokra: letörölték az életről a világ-

ról azon költői zománcot, a pillangó szárnyporához hasonló finom szinezetet, melylyel a classicai irodalom és költészet vanta azt be, s adott helyébe egy talán igazabb, de sokkal hidegebb és mindenesetre prozai világnézetet, mely az észet nem képes magával ragadni, s a szívet fölmelegíteni. A természettudomány az anyagainak tulságos hajhászása által a földhöz bilincseli a szellemet; szellemi tekintetben a legújabb kor hátrább áll a hajdankornál; — végre megrendítvén a vallásos hitet s az emberiséget a hitetlenség vad ösvényére vezetvén, elkergeti a boldogságot e földről:“

Ezek valának urambátyám nézetei, mondhatnám: vádjai a természettudományok ellen, melyek ha igazak, akkor az emberiség a legsajnosabb tévúton van, s ennek ellenébe dolgozni volna a legszentebb emberi kötelesség. Ha igazak urambátyám állításai, akkor minden természettani eszközt Rosse távcsövétől a legutolsó retortáig össze kell rombolnunk, be kell zárni a laboratóriumokat s természettani muzeumokat. — Azonban ne hirtelenkedjük el a dolgot, nehogy akkora tévedésbe essünk, mekkorába azon török hódító, ki győzedelmes utjában a könyvtárakat leégetteté azt állítván: hogy miután a Koránban minden tudomány és ismeret befoglaltatik nincs szükség más könyvre. — Vessük futólagos vizsgálat alá urambátyám állításait.

Azt mondja urambátyám: mikép a termermészettudomány letörölte az életről ama költői zománcot, melylyel a classicai költészet vanta azt be s egy prozai világnézetet alapította meg.

Ismeretes urambátyám ezen gondolkozásmódja előttem, versekben is meg van az énkelve, ha jól emlékezem derék Garaink egy költeményében igen szépen tolmácsolja e gondolkozásmódot, elpanaszolván: hogy a tizenkilencedik század kifogta a nap szekereből a tüzméneket, elkergette a ligetekből a nymphákat, megszüntette az isteneknek az emberekkel társalgását. Nem a vers ellen akarok polemizálni, hanem a gondolkozásmód ellen van kifogásom. Visszatekintve a mult idők történetébe sajátságos jelenségnek fogjuk találni, mikép Jézus isteni vallása, mely lerombolta a bálványokat, elkergette a templomokból a pogány-isteneket: nem tudta őket egyszersmind a Parnassusról is elkergetni; még hoszasan megtartották uralmokat a képzeleten, menhelyet tatáltak a költészetben. Az újabb időkig különösen a természetfestő költészet nem vala egyéb hellen és romai mythologiánál, sőt a még fel nem világosodott értelem is hajlandó volt a természetet a mythologia színében fogni fel. De mit a keresztény vallás nem tudott eszközölni, végre hajtotta a szüntelen erősbülő természet-tudomány. Miután Newton lovak helyett erőket fogott a nap szekérébe; Franklin megmutatta, hogy a felhőkből alácikázó villám nem egyéb hatalmas villanyszikránál, melyet minden villanygépen előállithatunk kisebb mértékben; Wells megmagyarázta a harmat tüneményét stb. az értelem ellentmondott ama hitégető felfogásnak, mintha a napot égi pályáján tüzmének ragadnák, a mennykövet Vulcan kovácslegényei kalapálnák, s a harmat égi eredetű, talán a

hold- vagy csillagsugarak précipitálnák, a mythologia a költészetben talált menhelyét is elvesztette. Igen... mert a költészetben csak az bir hatással, mi egyszerismind igaz is: a legélénkebb képzelő erő teremtményei is szétfosló köddé változnak, ha az igazság hiányzik belőlük; az álérés bármily kedveltető köntösbe legyen öltöztetve, nem bir fölmelegíteni. Ez okból a mythologia felfogása szerinti világnézet a költészetben is megbukván, ez útóbbinak nevezetes átváltozáson kellett keresztülmennie. Nálunk nem oly rég történt ezen átváltozás, urambátyám emlékezhetik azon időre, midőn természetfestő költészetünkben Endymion, Zephir, Luna a mythologia kisebb és nagyobb rangu istenei szerepeltek, — de emlékezhetik arra is, mikép a természettudományok a jelen század kezdete óta oly hatalmas lánggal égő szövénékétől megrettenve, mint hagyták el ezen apró istenségek a költészet mezejét. És vajjon vesztett-e ez által valamit az újabb költészet!?... Én azt mondom nem: újabb természetfestő költészetünk nem oly egyhangú, mint a régi, de változatosabb, festőibb, igazabb—s éppen ezért a kedélyre mélyebb benyomást gyakorló. Urambátyám ebben sem fog nekem igazat adni; hozzak-e néhány példát felállításom támogatására?...

Egy költői feladatot adok fel urambátyámnak, hiszen ön versirással is foglalkozott: képzelje a háborgásából lecsendesült tengert az alkony fényében ragyogni.— s írja le ezen jelenetet. Természetes mikép a régi szempont szerint fogva fel a tárgyat, uram-

bátyám festésében szerepelni fog a nap szekere a bele fogott ménekkel; elmondandja például, mint rohannak ezek a megnyilt habok közé, mint szelidülnek meg ünnepélyes elfogadásra a föllázadt hullámok, s mint aranyozódnak meg a lemerült fényözön által stb. Az újabb felfogás szerint, miután Newton a nap lovait örökös nyugalomba helyezte, s tudjuk azt is, hogy nem tengerbe merül le a nap, mint ezt a régiek hitték, másképen kell a dolgot megkerülnünk, hogy leírásunknak hatása lehessen; s mily szépen találja azt meg Hugo Victor, midőn a feladott jele-
netről ily festést ad:

„Mint Dániel gazdája az orosz lány,
Lecsendesül a szélvészhányta tenger
S az esti fénynél úgy jő mintha látnám
Arany serénye közt isten kezét“.

A költészeti benyomásokra fogékonysággal bíró kedély, bizonyára meg lesz hatva e találó hasonlat, e festői leírás által.— De hagyjuk el az idegen irodalmat, midőn hazai költészetünk oly gazdag természetfestő leírásokban. Nyissuk föl Petőfi, Arany, Tompa költeményeit s majd minden lapon találkozunk ilyenekkel. Mily megragadó Petőfi midőn kedvenc tárgyát a pusztát rajzolja, pedig Céres és Flóra ki vannak hagyva a játékból. Mily ragyogón ecseteli Arany az estvét:

„Elfeküdt már a nap túl a nádas réten
Nagy vörös palástját kün hagyá az égen,
De az éj erőt vett, csak hamar beronta,
Az eget a földet bakacsinba vonta.

És kiverte szépen koporsószegével:

Fényes csillagoknak millyom-ezerével,

Vége a szép holdat előkerítette

S ezüst koszorúnak fejtől oda tette:

Nem volt szüksége Hesperus, vagy Diánától költsönözni a színeket. — Mily finom ecsetelés vonul végig Tompa „Őszi képein“, mily erős vonások, „Zivatar“ czimű költeményében:

„Sötét lesz egy percig, hogy annál vakítóbb

Legyen a szikrázó villám lobbanása,

Csendes lesz egy percig, hogy annál rémítőbb

Legyen a menydörgés harsány csattanása.

Zúg a szélvész, zúg a rengeteg mélysége,

Nyugtalan repesnek felriadt vadai;

A sas, mintegy hátra vert vitorlás sajka

Nem bir a szél ellen fészkéhez szállani.“

Nem volt szüksége Eolus erélyére, hatalmára, hogy a leírásnak erőt költsönözzen.

Tegye le egy kis időre kezéből Ovidius Metamorphosisát, tanulmányozza az újabb költészetet, s átlátandja, miszerint a költészet semmit sem veszett sőt nyert az által, hogy a természettudományok befolyására felszabadított a hellen és romai mythologia bilincsei alól.

Veszítettünk-é, hogy más világnézetünk van, más foglalmunk a mindenségről, az abban uralkodó rendről? — Sokakra nézve hizelgő lehetett az, hogy a mythologia istenei elhagyván égi lakhelyöket, olykor-olykor leereszkedtek a földre hozzánk gyarló emberekhez, miként ma is hizelgő, ha egy magas a-

ristokrata leereszkedik az alsóbb rangú körébe, — de ezen leereszkedésben sokszor nem volt köszönet: a mythologia istenei többnyire csak gyarloságaikat éreztetni vegyültek az emberek közé, urambátyám bizonyára tiltakozni fogna ha Jupiter ma is meglátogatná hölgyeinket felhő, aranyeső vagy hattyú képében, s azt is megengedheti, hogy könnyebb a mai korban férfinak a nejtől kapott szarvakat elhordozni, mint Diána haragos szeszélyéből szarvassá változtatni. Aztán a természettudományok által megállapított, s urambátyám által prozainak tartott világnézet sem emel válaszfalat közénk s az istenség közé, ennek értelmé szerint sem szűnt meg velünk érintkezni, jelen van ő mindenütt: az igénytelen fűszáltól, melyen a harmat gyöngye tündököl a legmegragadóbb természettüneményig—mindenütt az istenség szelleme ragyog vissza. A völgyek és ligetek, tavak és csermelyek száz meg száz apró istenei eltűntek a földről, helyettök az istenség szelleme által megadott törvények vették át a kormányzást, melyek a mythologia istenei szeszélyeskedése nélkül, változatlan állandóság-és következetességgel viselik a kormánypalcát. —

Fontos vádja urambátyámnak: mikép a természettudományok az anyagi tulságos hajházásával mindinkább háttérbe szorítják a szellemit — s hogy a jelenkor szellemi tekintetben hátrább állana a hajdankornál.

Tagadhatlan mikép a természettudományok nagy mértékben befolyanak anyagi jóllétünk előmozdítá-

sára, külső eszközeink tökélyesbitésére; ennek pedig—ha elgondoljuk, hogy szellemi tökélyesbülésünk csupán anyagi eszközök által lehetséges, s mentől tökélyesbek ez utóbbiak, annál inkább tökélyesbülésünk szellemi tekintetben — csak örülnünk lehet. Szedje laistromba urambátyám ama szellemi hasznokat és hódítmányokat, melyeket az értelem a napjainkban egyre tökélyesbülő láteszközök segélyével mennyen és földön kivivott — s el fog bámolni azok temérdekségén. Ki számithatná fel azon szellemi szolgálatokat, melyeket a gőzgép eszközölt? nemcsak az által, hogy vasúton mozdonyúl, vizen hajókra alkalmaztatván, befolyással van a gyors közlekedésre, a gondolatok sebes elterjedésére — de főleg az által, hogy elvállalván minden testi erővel végzendő munkát, az ember inkább szellemi erejének gyakorlására van útasítva. Száz meg száz fő lön megnyerve a szellemi munkásságnak. Watt a gőzgép lángeszü feltalálója nem irt verseket, nem dolgozott a philosophia mezején, de azért a gőzgép feltalálása által volt annyi befolyása a szellemi életre, mint a legragyogóbb költőnek, legmélyebb philosophnak; ezen fölül helyet foglal azok sorában is, kik philantropiai tekintetben szereztek magoknak érdemeket: helyet foglal egy Las Casas egy Wilberforce mellett; ezek az indus és szerecsen rabszolgák sorsa könyebítésén fáradoztak, Watt az európai rabszolgákat: a gyári munkásokat szabadította fel az életfogyasztó sanyarú testi munka fáradalmai alól.— Legyen szabad még csak egy

adatot hoznom fel a természettudományok védelmére. A philosophia — mely e legrégebb hajdankor óta művelés alatt van — egyetlen egy babonát sem tudott gyökeresen kiirtani, nem volt képes egyetlenegy boszorkányt is a máglya tüzétől megvédeni, egyetlenegy vádlottat a tűz és víz próba kínaitól megszabadítani; ezt csak a természettudományok szélesebb elterjedése eszközözhette — úgy hogy Tóti Dorkának a „Peleskei notáriusban“ nem a szegény jegyzőre kellene neheztelnie azért, hogy a boszorkányokban való hitet megrendítette, hanem a természettudományokra, melyeknek világa előtt szétfoszlik a babona és előítélet rémekkel telyes homálya. — Már most feleljen urambátyám, midőn a természettudományok ily kétségtelen eredményeket idéznek elő, meg lehet-é azoktól a szellemi befolyást tagadni?...

Azon állításának támogatására: hogy a jelenkor szellemi tekintetben hátrább áll a hajdankornál — hasztalan hozza fel urambátyám, mikép a szellemi téren nem mutathatunk fel egy Homeroszt Ossiánt, Sakespearet Dantét stb. sőt urambátyám szerint Horátiust, Virgiliust sem; ez csak azt mutatja, hogy az ily lángelmék előállítására századok kíváncsiak: hanem azon tényt, hogy a szellemi dolgok iránti érdekeltség korunkban nagyobb, mint valaha volt, s a természettudományok által épen nincs meggyengítve — könnyű belátni. Avagy tagadni fogja-é urambátyám miszerint szellemi tökély az, mivel a jelenkorban legkönnyebben lehet hír-, dicsőség- és

külső vagyonra szert tenni?! Egy a középszerűségeen csak valamivel felülemelkedett festő napjainkban kényelmes életet biztosít magának, míg a régibb korban — mint ezt a művészet történelme bizonyítja — sok lángeszű művésznek a mindennapi szükségekkel kellett küzdenie. Egy virtuoz zenész, kitűnő énekes, színész egy-két kirándulást tesz a mivelt világban, útjából dicsőséggel s pénzzel elhalmazva tér meg, rózsákkal hintett pályáján kiállott fáradaimit a regényes Lago maggiore, vagy comoi tó partjain szerzett villában pihenendő ki. Mit mondjunk az irodalom bajnokairól? Napjainkban hány író nem lett művei után dúsgazdaggá, míg urambátyám-kedvencei Horatius és Virgil megkoplaltak volna, ha Mecenas által nem segíyeztetnek; még így sincs följegyezve róluk, hogy livrés inas arany tálcán vitte volna be nekik a kapott levelet, mint ezt Sue-, Dumas- és Lamartineről beszélük. S mindez lehetséges volna-é, ha a szellemi dolgok iránti érdekelttség napjainkban kisebb volna mint a hajdan-korban?

Ne féltse urambátyám a szellemi előhaladást a természettudományoktól.

A természettudományok nem ellenei, de barátjai a szépnek, jónak, nemesnek és igaznak.

A természettudományokban — mindamellet hogy anyagi hasznokat is eredményeznek — sokkal több a szellemi haszon, sokkal nagyobb a belső érdek, mint a külső.

Egy természeti törvény helyes felfogásában

összefüggő átértésében és a jelenségekre alkalmazni tudásában oly szerü élvezet rejlik, minő egy szép költői mű olvasásában.

Ezen tulajdonok megmentik a természettudományokat a szellemnek az anyagiság sarába sülyesztésétől — sokkal többen lesznek, minden időben, kik a természettudományokat szellemi, mint a kik anyagi hasznaiért tanulmányozandják.

Ez mind szép — fogja mondani urambátyám — ha így van, de bebizonyítva ohajtanám ezen állításokat, adatokat szeretnék hallani.

Fogok szolgálni. Következő leveleimben adatokkal akarom urambátyámat fölebbi állításaim igazságáról meggyőzni — egyszersmind bebizonyítani mi-kép a természettudományok nem ellenségei, de támaszai a vallásos meggyőződésnek, a mennyiben azon tényt — mely minden tökéletesebb vallás sarkpontját képezi — hogy van egy élő isten, ki mindeneket bölcsen teremtett, egyedül a természettudományból lehet telyesen belátni.

Nincs más céлом mint önt megnyerni a természettudományoknak.

Remélem nem fogja tiszteletlenségnek tekinteni ezen urambátyám ellen indított kis csatározást, sőt nagyrabecsülésem tűnik ki, midőn önt nem az ellentáborban, de velem egy lobogó alatt egyesülve ohajtom látni.

Isten önnel, a viszontlátásig

MENTOVICH F.

B. SZENTKERESZTI-KARD

A marosvásárhelyi ref. iskola egyéb ritkaságai közt egy diszes kardot, mint szentséget őriz könyves házában, mely valamint egyfelől a magyar vitézségről teszen tanubizonyságot, úgy másfelől ezen tanintézet iránti kegyeletnek is jeles emléke, s így méltán megérdemli, hogy története a nemes ajándékozó iránti hálából, buzditásul másoknak e fris füzetek lapjain félszázad múlva felfrisíttessék az élők emlékezetében.

Az első francia forradalom 1794-ben még javában folyt, mikor a német császári sereg az angolokkal egyesülten vívtak a franciák ellen, mind alsó mind felső Németországon. Az irt évben történt, hogy a császár Leopold Toskána magyar huszár ezredéhez melynek ezredes kapitánnya b. Szentkereszi András vala, a Yorkh angolherceg vezérlete alatt álló seregből egy dragonyos ezred a 15-ikszámu osatoltaték, s az egyesült lovas csapatnak feladata

lön a franciáknak mintegy tízezerből álló tömege ellen megvívni. Az ütközet Villiersen Couche mellett április 24-kén a b. Szentkereszti vezérlete alatt oly szerencsésen ütött ki, hogy a franciák tiszszerte nagyobb seregét teljesen szétveretett.

Ez ütközet a mily lealázó volt a legyőzöttekre nézve, éppen oly nagy dicsőséget szerzett az egyesült csapatoknak; különösen pedig azok hős vezérének, kinek vitézségét s rendithetlen bátorságát a vele harcolt angoltisztek is eléggé bámulni nem győzték, kik visszatérvén hazájokba, magukkal vitték a hős magyar vezér tiszteletét is, s kitüntetett érdemét az angol udvarnál megismertetvén kieszközölték: hogy Szentkereszti I. Ferenc császárnak az érdemkereszt-jutalomra felajánlatott.

Azonban ezzel még nem szűnt meg a nemes tisztek buzgalma feledhetetlen vezérek iránt. A győzelem napja ünnepnappá vált előttük, melyen évenként egybegyűlve pompás vendégséget tartottak, mikor egykori dicső vezérek egészségéért is poharat üríteni el nem mulatták. Sőt még ezt sem tartották elég hálajelnek, s nem vélték emlékezetét nevének poharazás közti dicsőítésével méltólag megünnepeltnek, hanem már az első vendégség alkalmával 1795-ben azon gondolatra jöttek, hogy háládatosságuk örök zálogául vitéz vezérokot vitézi ajándékkal: egy diszes karrdal tiszteljék meg. A szép gondolat valósággá szilárdult, s a kard közös költségen 1796-ik évi ápril 24-én Ryan nevű kapitány által Bécsben b. Szentkeresztinek birtokába juttatott.

A kardot két levél is kísérte, egyik angol a másik francia nyelven írva, melyeknek ide vonatkozó helyeit nem leend érdekkivüli magyarositva olvashatni.

Az angol levél Kraydonban kelt, s ezen kifejezések találhatnak benne.

„Régen van szándokunk neked egy kardot mutatni be, mint gyenge emlékét a villiersen-couchei fényes verekedésnek, hol minket győzelemre vezérlél, s hitelt felülmuló dolgokat cselekvél.

Ma éppen két esztendeje kedves barátom! ama nevezetes napnak, melynek örömétől szívem most is repes. Azon napnak emlékezetére nagy vendégséget ülünk, mely alatt, a mint szoktunk, egészségért s előmentedért bőven fog a pohár kerülni, nagy libatit borral való áldozatot tartunk. Ezzel végezem levelemet, mindannak kívánásával, mit a hadi szerencse legtisztességesebbet, s dicsőségesebbet adhat.“

A francia levél Londonban iratott, s Preklington örnagy aláírása alatt így hangzik:

„Levelem irásának napja kétség kívül eszedbe juttatja az 1794-beli április 24-kén kivivott csata esztendőnként előforduló ünnepnapját.

Az a mind részedről, mind azok részéről oly tündöklő nap, kiket bölcsességgel s vitézséggel vezérléttél a győzelemre, olyan érzéseket szül mibennünk, melyek szivemből soha ki nem fognak töröltetni. Engedd meg hogy szerencsétlessék az érdemkeresztnek megnyeréséért, melyet császár ő

felsége neked ama szép napon tett nagy szolgálata-
dért jutalmul méltóztatott adni. Hizelegtünk ma-
gunknak vele, hogy ezt a megbecsülhetetlen jelét
az ő Felsége kegyelmének meg fogjuk nyerni, a
mi legfőbb kívánságunk volt.—Én és a tisztek mind-
nyájan lábaidhoz borolunk szeretettel, csudálkozás-
sal és tisztelettel.“

A kard vétele után nem sokkal b. Szentke-
reszti tábornoki méltóságra emeltetett, az Ersé-
bet vitézi rendje lovagjának igttattatva be. A kar-
dot illetőleg korán elhatározta, hogy azt jótékony
hagyomány által felszentelve emlékirat mellett az
utókor előtt is emlékezetessé tegye, mint ez a tudós
Aranka Györgyhez Hosszuaszóról 1803-ban dec.
1-ső napjáról irt levelének ezen szavaiból kitet-
szik: A kardom iránt sub rosa kijelentett
akaratom vagy szándékom még eddig nem
csüggedez, hanem jó lenne erről vala-
mit írásba is tenni; már pedig ezt sen-
ki sem cselekedné jobb izléssel, mint A-
ranka.

Tervét 1804-ben végre is hájtotta, miszerint
a kardot a m. vásárhelyi főiskola muzeumába —
mint ez iskola egykori növendéke—tette le őrizet
végett azon emlékirat kíséretében melyet Aranka
György készített diákul és magyarul ezen szokban.

Ensem
Britannis fortibus, gratis
testimonio
rerum gestarum memoriae

dulcis commilitii
 per
 terras, maria missum
 sacratum
 Museo Collegii refo Agropolitani
 novis alumnis
 calcar
 Tener quodam alumnus
 Andreas B. Szentkereszti G.
 Ordinis militaris Elisabethae
 eques
 gratus vovit
 monumentum perenne
 M. D. C. C. C. IV.

BCU Cluj / Central University Library Cluj
 A magyar emlékirat szavai ezek:

E kardot
 az
 M. D. C. C. XCIV-évbeli aprilis XXIV-dik
 napjának emlékezetére
 G. b. Szentkereszti Andrásnak
 Ersébet vitézi rendje lovagjának,
 mint
 elfelejthetetlen vezérjöknek,
 a
 vitéz, háládatos Brittusok
 szeretetök zálogálul
 a Tamesis partjáról
 küldötték, ajánlották,

a ki
 a marosvásárhelyi ref. Collegium
 museumának,
 a
 haza gyenge ifjainak
 ösztönül
 ajánlja, szenteli
 mint
 egykori társak
 örök emlékezetre

M. D. CCCIV-dik esztendőben.

Azonban jól tudta a nemes báró, hogy a kardnak nem lehet az a hatása a musák csendes templomában, mint a harc lármas mezején, azért a diszes emlékhez ezer ft. alapítványt is csatolt, melynek kamatja évenként egy papságra készülő ifjunak pontosan adattassék ki. A kamatot 1819-ig maga fizette ki, mikor aztán a tőkét is—felit ezüstben, felit bánkóban --- akkori rector professor Dósa Gergely kezébe beküldötte azon meghagyással, hogy az biztos helyre kamatra elhelyeztessék, egyszersmind megrendelvén, hogy ezen alumnumra kinevezendő diák minden sátoros ünnepen nála Hosszuaszón megjelenve, papi szolgálatot telyesítsen, sőt utódaira nézve is meghagyta: hogy alumnus diákját ünnepeken elfogadni, tisztességes intertentioval és szállással ellátni, s ezen felül a mig a banko-cédula jár minden sátoros ünnepen tizenkét, ha pedig pëngő pénz fog megindulni hat rft fizetni köteles legyen, mit a nemes utód b. Szentkereszti István úr máig is híven kiszolgáltat.

Igy örökíté meg b. Szentkereszti András vitézsége emlékezetét a marosvásárhelyi ref. tanuló ifjúság előtt e diszes karddal, — így kívánta a tudományokbani előhaladást gyámolítani kegyes hagyományával, mi dicséretre nem szorult, midőn elég nyilván hirdeti azt a tény, s hálásan teszen róla vallomást a folytonos használat: de szorult ám buzgó követésre kivált a jelenben, mikor iskolánk új szervezete rendkívüli áldozatokat igényel mindazoktól, kik a hazát, nemzetiséget, s mivelődést szivöken hordani szeretik, s számot tartani kívánnak nemcsak a jelenkor elismerő helybehagyására; de az utókor méltányos emlegetésére is.

Végül álljon itt e szép emlékű kard minőségének is némi ismertetése. — Vasa hajlékony, s kicifrázott finom mű; markolatja griff-madárnyak-alakot hordoz gazdagon aranyozva, tokja bőrből készült, gazdagon fútatott pántokkal ellátva — az egész bár egyszerű, de első látásra az angol művészetet elárulja. Legtöbb becsesel azonban eredete és célja környezik.

AZ URBÉRISÉG KÉRDÉSE

A SZÉKELYFÖLDÖN *)

A kik a hazai hírlapirodalmat némi figyelemmel kísérték, észrevehették az eszmeecserét, mely a fencimzett kérdés értelmezése körül keletkezett. Az egymástól eltérő nézetek miatti értekezéseket egy „Az Erdélyben megszűntetett urbéri Litjánradóságokért országos jövedelmekből adandó KÁRPOTLÁS” című, gyakorlott törvénytudó által szerkesztett és Szebenben a mult 1857-ik évben megjelent kézikönyv 12-ik lapja végén előforduló ezen szavak okozták:

Uebrigens sagt dieses §. 28 ausdrücklich mit den Worten:

„Die Bestimmungen des I. Abschnittes des Grundentlastungs-Patentes (welcher von der Urbarialität handelt) finden auch im Szeklerlande volle Anwendung“; magyarul:

*) Ezen értekezés több jeles hazai törvénytudónk szives véleménye után van kidolgozva.

Ezt egyébbaránt a 28-dik §. határozattan kimondja e szókban:

„A földtehermentesítési nyílt parancs I. szakasza (mely az urbériségről szól) határozatai a székelyföldön is teljesen alkalmazandók.“

Ugyan ezen §. szavai; „Auf solche Gründe aber, welche nach den bestehenden Gesetzen die Eigenschaft eigentlicher székely Erbschaften (siculica haereditas) an sich tragen, können nun die Bestimmungen des II. Abschnittes dieses Patentes angewendet werden.“; „oly telkekre azonban, melyek a volt törvények szerint tulajdonképpi székely örökség (siculica haereditas) minőségűek, csak ezen nyílt parancs második szakasza határozatai alkalmazhatók“ — megmagyarázhatlan feledékenységből kimaradtak.

A székely embernek perlekedésre való hajlama ismeretes levén, attól lehetett tartani, hogy az idézett 28. §. legfontosabb szavai kifeledése nem egy haszontalan — mind a felekre mind pedig az illető bírákra nézve alkalmatlan — perre foghatna okot szolgáltatni.

Igen természetes volt tehát a hazai lapokban tett azon megjegzés, hogy: „székelyföldön“ (kivéve ott, hól a donatio a birtok címeként érvényesíthető) szabály és törvény szerint nem volt „urbéri“ föld.

E miatt némely gyakorlati törvénytudók az urbériségnek székelyföldön való létezése kimutatása végett az „urbéres“ és „zsellér“ szónak Blóch Moric és Ráth György szótárai, Dósa Elek tanár magán-

jogi kéziratát és Sárvári Ferenc, „földes úr és jobbágy“ kézikönyve szerinti értelmezéshez, az 1791-beli 27-ik és az 1847-beli 4-ik törvénycikkekhez, a Leopoldinum Diploma 14-dik pontjához, az Approbata Const. III. r. 76-dik cime 10-dik és 12-dik cikkeihez, a k. Gubernium 1823-ki szeptember 5-diki 8447 sz. a. és 1827-diki, november 26-diki 11075 szám alatti körrendeletéhez, az 1847-beli III. t. c. 4-ik és az 1848-beli IV-dik t. c. 6-ik §-aihoz folyamodtak.

Vegyük most bönczés alá ezen vizskereseti pontokat.

Az „urbéres“ szó erdélyhoni fogalmának nem felel meg sem a jobbágy, sem a zsellér, sem a colonus; sem a contribuens, sem az inquilinus, sem a Haeusler, sem a Kleinhaeusler szó, és azt nem lehet értelmezni sem a tudós társaság, sem Bloch Móricse Ráth György szótárai, se Sárvári Ferenc kézikönyve szerint *). Mert mind ezen elnevezések csak az illetők személyi conditioját jellemezték az ál-

*) A kik az urbériségnek a székelyföldön való létezése bebizonyításáért jeles törvénytudónk: jogtanár Dósa Elekre hivatkoznak, azokat ugyan ezen tisztelt jogtanárnak az „Erdélyi Hiradó“-ban már 1842-ben az urbériség tárgyában megjelent és Pálfi Jánossal, meg Berzencei Lászlóval, váltott felelgetéseire utaljuk, hogy meggyőződjenek, mikép oly „Gewährsmann“-hoz folyamodnak, ki az urbériségnek a székelyföldön való létezése tárgyában épen velünk egy nézetben van.

tala szolgálattétel föltétele alatt birtokolt föld természetének tekintete nélkül; urbéres volt, s 1847 óta annak is neveztetett pedig azon erdélyhoni lakós, személyi conditiojára tekintet nélkül, a ki szolgálattétel föltétele alatt olyan földet birt, mely a földadó behozatalakor ezen adó állandó alapja gyanánt jeleztetett ki, s a milyen volt Erdélyben csak is azon földrész, mely adó alá tartozó és egyszersmind donationalis birtok volt, vagy is: nem volt magyar és székelyföldi allodium, szászföldi és sz. k. városi fekvő.

Énnél fogva lehetett valaki 1790 előtt jobbágy személyére nézve, s mégsem urbéres, ha allodiumot birt, bárha glebae adscriptus és személyére is nézve földesuri, vagy gazdai tulajdon volt.

Lehetett valaki 1790 után (midőn a 26-dik cikkben a jobbágyság eltöröltetvén, a régi jobbágyok colonusokká váltak) liberae emigrationis colonus = zsellér; a nélkül, hogy urbéresnek neveztetett volna, ha például magyarföldi allodiumot vagy székely haereditast birt a tulajdonos irányában való szolgálattétel föltétele alatt.

Hasonló esetben lehetett valaki inquilinus is, a nélkül, hogy urbéresnek neveztetnék; midőn ellenben 1790 előtt a jobbágy és 1790 után a zsellér-colonus, contribuens, inquilinus sat. mind urbéreseknek neveztetettek és tartathattak, ha földadó állandó alapja gyanánt kijelelt donationalis fekvőt birtokoltak a tulajdonos irányában való szolgálattétel föltétele alatt.

Fölszabadulás alá jelenleg csak is az ilyen

föld tartozván, úgy, hogy a váltsági összeget az állam fizeti.

Urbériségnek és urbéresnek csak is a legújabb időkben keresztelt régibb időkbeli birtokok és azok birtokosai keletkezésének története és magyarázata röviden ennyiből áll:

Mivel az erdélyországi magyar és székely nemesség nemcsak személyére, hanem a közvetlen birtokában volt (allodialis=majorsági) fekvőire nézve is adómentes volt, a közállomány szükségére fedezésére megkivántató pénzt és munkát, a városi polgárokon és civicae conditionis szászokon (19: 1791), tehát az absoluta minoritáson kívül a lakosság azon számosabb osztályának kellett szolgáltatni, mely az adó s avval kapcsolatban álló közterhek alapjául szolgáló magyar és székelyföldi fekvőket szolgálattétel mellett használta.

Ennél fogva kénytelenek voltak az állam — még a tulajdonosi jog szembetünő sértésével is — gondoskodni arról, hogy ezen népség, mely eleven kincs-tárnak (vivum aerarium 1747: 2-dik cikk) eléggé jellemzőleg neveztetett, a földesuri önkény kicsapongásai ellen mentől inkább biztosittassék és a reá fektetett közterhek megbírására képes állapotban fen-tartassék.

E megtörtént az által, hogy a földesur és adóköteles jobbágyai és colonusai közti viszony szabályozása, a magán tulajdon használata feletti magán egyezkedés köréből, az állam fenállhatását biztosító tárgy gyanánt, előbb a kormányi tetteges ren-

delkezés és később a törvényhozás körébe emeltett, *urbarialis regulatio* (1791: 27-dik cikk) nevezete alatt.

Az állam ezen tulajdonosi jogellenes intézkedése csakis a közadó és terhek biztosítása végett történvén és csakis ezen állami érdek által indokoltathatván: az *urbarialis regulatio*— az 1847-beli cikkekből is láthatólag csakis azon *colonusokra* terjesztetett ki, kik szolgálattételi feltétel alatt, illetén eleitől fogva közadó és terhek alapjává tett fekvőket birtak földes uraiktól, mit a *donationale alodiumok* (1847: 3. c., 1. §., 4. p. vagyis majorság földek) és a *siculica haereditások* (1847. 3. c. 4. §.) kifejezett megkülönböztetése, s azon körülmény is igazol, hogy 1848-ban a törvényhozás, állami költséggel végrehajtandó földtehermentesítési intézkedése alól az *alldialis birtokokat* és *siculica haereditast* névszerint kivette, azon okból kétségtelenül, mivel a földtulajdon ezen részeire nézve, tulajdonosi jogot sértő intézkedésre soha sem érezte volt magát jogosítotttnak.

Ezek szerint urbéresnek csak azon szolgáló ember nevezetethetvén, a ki a fenn irt értelembeli urbériség birtokosa: világos az, hogy egy szolgáló embert csak azért, mert jobbágnak, *colonusnak*, zselérnek vagy *inquilinusnak* nevezték, urbéresnek tartani nem lehet míg bé nem bizonyittatik az; hogy azon föld birtok, melyért földes urának szogálatot tett, a fenn irt értelemben urbériség, vagyis: hogy az nem vármegyei *alldium*, vagy nem

siculica haereditás, minek beh bizonyíthatását az illető császári patens is fenhagyja a 3-dik §-ban; ennél fogva azon állítás: hogy e szóval: zsellér a törvények és szakiratok csak urbéreseket jellemezzenek, merőben alaptalan.

Abból, hogy a Leop. Dip. 14-dik pontjában és az Apr. Constitutio 3. R. 76. T. 10-dik cikkében székelyföldi jobbágyságok (jobbationes) említetnek, azt következtetni, hogy azok urbéresek voltak, szintén nagy tévedés.

Az 1791: 26-ik cikkből is tudni lehetne ugyanis, hogy a jobbationatus éppen nem birtokra viteles urbériség, hanem PERSONALIS obligatio és glebae adscriptio, azaz: olyan állapot volt, melyben levő személyek marhagyánli és vásár tárgyává tehető tulajdonai voltak uroknak személyökre nézve, akár birtokoltak bármínemű fekvőket, akár nem birtokoltak — mint házi cselédek.

Ha ezen jobbationatus urbériséget és csak is azt jelentett volna, eltöröltetvén 1791-ben az idézett articulus által a jobbationatus, azt lehetne ebből következtetni, hogy az urbériség is eltöröltetett volna, s következőleg urbériségről már szó se lehetne; a mit józan észszel tenni nem lehetvén, nolle velle meg kell engedni, hogy „jobbatio“ nem = „urbéres“.

Lehetnek azonban és voltak is mind a magyar mind a székelyföldön urbériséget birtokolt jobbágyságok is, s ezek 1791 után a 26-ik idézett cikkből látha-

tólag „colonusokká“ váltak, kiket (mivel megszűntek glebae adscriptusok lenni, s a birtokból elmozdithatókká váltak) azért lehet is kell is zselléreknek nevezni, mivel az Apr. Constitutio 82-dik Edictuma szerint zsellérül birtokolni annyit tesz, mint a más tulajdonát felmondható használati joggal szolgálat vagy fizetés föltétele alatt birtokolni.

Ebből csakugyan ismét hiba volna, azt következtetni, hogy a zsellérek egyszersmind urbéreseknek is tartathatnak, a mennyiben 1791 után is csak azon zselléreket lehet tartani urbéreseknek, a kik közadó alapjává tett hajdani urbériséget birtak, melyből az illető cs. patens is kifejezetten megkülönböztette a magyarföldi allodiumot, vagy is majorságföldet és a sicularia haereditást, melyeknek szolgálat föltétele alatti birtokosait: „nem urbéres zselléreknek“ lehet is kell is nevezni és tartani; de nem a Sárvári Ferenc magyarországi magyarázata szerint, mert Erdélyben az 1791: 26-dik cikkben kimondatván a szabad költözködhetés joga a colonusokra, és a colonus elmozdithatása joga a földes urakra nézve, a jobbágyság eltöröltetése után, mind az urbéres mind a nem urbéres zsellérek állapotját, a földes urral kötött különös szó- vagy írásbéli szerződésből származottnak kell tartani.

A kik olvasták és megértik az Apr. Const. 3. R. 76. Tit. 12-dik articulusát, multunk története tudása nélkül s csupán a verbalis interpretatio útján is fölvilágosodhatnak a felől, hogy abban éppen a fennebb, fölfejtett értelemben különböztetett meg az

urbéres örökség a székely nem urbéres s azzá nem is tétethető örökségtől.

A 2-dik pontban ugyanis kifejezetten azon jobbágyok hagyatnak meg örökségestől a hatalmas primorok birtokában, melyeket a fejedelmek adomány (donatio) mellett apprehendáltak; azok pedig, melyek absoluta potentia mediante tétettek jobbágy örökséggé, zászló alá, vagyis a székely örökségek közé iratni — nagy büntetés terhe alatt — rendeltettek.

A 3-dik és 4-dik pontokban pedig szoros kötelességévé tétetik a tiszteknek, arra vigyázni, hogy székely örökség jobbágy örökséggé vagy urbériséggé ne tétessék.

Az ezen törvényből idézett jobbágy visszakéresi esetek is részint a donatio mellett apprehendáló, részint a személy szerint jobbágyságra kötelezett azon nemtelenekről értendők, kik a székely földön laktak és nem voltak székelyek: mert hogy a székelyek született nemesek lévén, glebae adscriptusok nem lehettek, — önként értetik.

Az említett gubernialis rendelkezésben kilevén fejezve az, hogy a siculica haereditas még a reá teljesen és törvényellenesen fektetett adó alól is mentesítettik: az által az van éppen bém bizonyítva egyfelől, hogy a siculica haereditas nem urbériség és másfelől, hogy az ilyen haereditásokat szolgálattétel föltétele alatt birtokló zselléreket urbéreseknek se nevezni, se tartani nem lehet. Egyébiránt mily okból folyamodnak némely törvénytudók ezen rendelkezéshez?

valóban nem tudjuk; mert az a kérdés alatti tárgyra éppen nem alkalmazható.

Az 1819/20-beli öszveírásban urbéresekről említés se tétetett egyéb, minthogy az úrbárialis conscriptionnak kereszteltetett, s bár kiterjesztetett legyen is az a székely földre is, abból csak annyit lehet következtetni, hogy az abba beirt szolgáló emberek, ha donationalis adó alá tartozó földet birtak, urbéreseknek tartathatnak; ha pedig siculica haereditást birtak, az illető cs. patens 28. §. szerint is nem tractáltathatnak úgy mint urbéresek.

Az 1848 előtti adótáblákban urbéresekről még említés se fordul elő. Azokban jobbágyok és zsellérek említetnek, jobbágyoknak az 1791: 26 cikkje ellenére azok nevezetvén, a kik, vagy a kiknek eldödei a jobbágyság nevezetének eltöröltetése előtt is ugyanazon földesuri telek birtokosai voltak.

Mivel pedig az illetén volt jobbágyok s illetőleg azok ivadékai főpénze kisebb volt a zsellérekénél, vagyis azon szolgáló emberekénél, kik az általuk szolgálattétel feltétele mellett birtokolt állomásba a jobbágyság eltöröltetése után telepedtek: szokásba jött vala 1848 előtt az, hogy a zsellérek nagy része, főpénzadója lejjebb szálíthatás a végett, magát az adótáblákba partfogás segédelmével a jobbágyok közé íratta, mi által azonban, ha nem birt közdó alá eleitől fogva tartozott földet, nem válhatott és nem is vált urbéressé.

Az idézett 1847; 3-dik és 1848: 4-dik cikkek

kézzel foghatólag tanúsítják, hogy székelyföldön csak az tartathatik urbériségnek, a miről nem lehet bizonyítani, hogy *siculica haereditas*, ilyen pedig csakis a székelyföldi donationalis csekély számu hajdani jobbágyi állomány.

Végre azt is meg kell jegyezni, hogy a midőn némely újabb törvénytudók a fennebb elősorolt citatumokat annak támogatására hozzák fel, hogy minden zsellér = urbéres, és a midőn a székelyföldi zsellérek legnagyobb része *siculica haereditásból* alakult állományokat bir, ezen állításokból a következők, hogy minden székelyföldi zsellér urbéres, megfoghatatlan azon logica, mely szerint az f. g. alatti törvényeket idézik, melyek éppen állításuk ellenkezőjét bizonyítják, azt i. i.: hogy a székelyföldi zselléreket éppen nem lehet „urbéresknek” tartani.

KÖZLEMÉNYEK HUMBOLDT

IROMÁNYAIBÓL.

Míg a tudomány és ismeret kincsei közvagyonát képezvén az emberiségnek, szabadon mondhatni kommunismusi egyenlőséggel merithet abból úr és szolga; gazdag és szegény : a tudomány bajnokai közt nincs ehez hasonló egyenlőség, lehetlén azok sorában bizonyos rangfokozatot meg nem különböztetni.

Vannak, kik az egyes adatok napfényre hozatalával fáradoznak, ezeket a tudomány tiszteletre méltó közvitézeinek nevezhetnők; vannak, kik az egyes adatokat magasabb nézponatok alá egyesítik, az adatokban meglevő anyagot épületté rakják össze: ezek már főlebb állanak a rangban; vannak végre, kik magas szellemök világánál Columbusként új tartományok fölfedezésére indulnak, vagy legalább Bakoként kimutatják az utat merre, hol kell keresni az ismeretek új Amerikáját: ezek a vezérek, fejedelmek.

Humboldt Sándor a tudományosság élő vezéreinek sorába tartozik; azon kiválasztottak egyike,

kik a természettől a legdúsabban ruháztattak fel testi erővel és szellemi tehetségekkel.

Végig tekintve nem igen magas, inkább közep-szerűnek mondható termetén, meggyőződünk, hogy csak ily erőteljes csont- és izomdús testszerkezettel lehetett diadalmaskodni azon számos veszélyeken, melyek őt világhírű utazásaiban, Délamerika őserdeiben, az Orinoco járatlan folyamán, az Andések bércein — később Azsia sivatagain környezék.

Szelleme végetlen oceán, melybe korunk tudományosságának minden kisebb és nagyobb folyama beleszakad.

A jelenkor összes ismereteinek birtokában a szellemi műveltség oly magaslatára jutott, honnan nemcsak korunk egész tudományosságának mezejét képes belátni, hanem egy új Mozeskint látja bizonyára amaz „ígéret földének“ is körrajzait, hová az egyre haladó emberiségnek eljutni engedtetett.

S ezen magas állásponton vezéri szerepet vállalt el; figyelmét kiterjeszti a tudományos haladás legkisebb mozzanataira is; ezt tanácsosal útmutatással, azt pénzerővel segélyezi. Ismeretes róla, hogy a porosz királytól kapott tetemes évpénzének, s a műveiért járó nem csekély összeget tevő tiszteletdíjának nagyobb részét tudományos célokra, különösen ifjú tehetségek segélyezésére fordítja. És meg nem elégedve azzal, hogy mások által művelti a tudományok mezejét, maga is a legfáradhatlanabb munkások közé tartozik; mindenekfelett nem várta, hogy nevének az utókor emeljen emlékoszlopot, ma-

ga állított magának emléket „Kosmos“ című világhírű műve által. Szebben nem lehetett volna munkatéljes nyolcvan éves pályáját befejezni.

Olvasóink, kik hirlapiradalmunkat figyelemmel kísérik, tudni fogják, hogy Humboldt „Kosmosát“ anyai nyelvünkre is fordítják.

Nem tartozkodunk kimondni azon meggyőződésünket, miszerint a „Kosmos“ fordítását nem tartjuk korszerűnek; megmondjuk miért:

Hogy a „Kosmost“ haszonnal olvashassa valaki, nem kis mértékű jártosság kívántatik meg a természettudományok mezején.

Már mi azon meggyőződésben vagyunk, miszerint azon olvasó, ki természettudományi ismereteit csak a magyar irodalomból merítette, nem birhat annyi készültséggel, hogy a „Kosmost“ haszonnal olvashassa; ki pedig azzal bir, az ezen készültségét leginkább azon nyelven szerezte meg, melyen a „Kosmos“ eredetileg írva van. Az ilyen elakarván a nagyírű művet olvasni, ha az eredeti helyett a fordításhoz folyamodnék, éppen úgy tenne, mint az, ki szomját nem az eredeti forrásból akarná eloltani, hanem annak alantabb medréből, hol már sár- és iszappal van összekeverve. A magyar fordítás — mint ezt a kritika kimondta, s a mint felöle meggyőződni alkalmunk volt — sok sár és iszappal van összekeverve; kiadó fordító nem hogy átdolgozója lehetne a „Kosmosnak“ — de alig bir azon készültséggel, hogy olvasója lehessen.

Majd ha természettudományi irodalmunk lesz,

ha az olvasó magyar irodalmi termékekből is eljuthat a természettudományok mai színvonalára: eljövendő a „Kosmos“ magyarrafordításának ideje is.

Ez azonban nem azt teszi: mintha Humboldt műveiből semmit sem lehetne irodalmunkba átültetni. Vannak a nagy hírű tudósnak számos oly dolgozatai, melyekben a beltartalom a külső előadással szép és kedveltető egészszé egyesülvén s minden magasabb készültség nélkül érthetők lévén, olvasóinknak igen tanulságos olvasmányul szolgálhatnak.

Ilyetén dolgozataiból akarunk részint tanulságos közleményekkel, részint példányokkal szolgálni, mint lehet a legtudományosabb tárgyakat érdeket gerjesztő alakban előadni.

Megkezdjük közléseinket „Puszták és sivatagok“ (Steppen und Wüsten) című jeles leírásával, melyben földünk terjedtebb síkföldei oly szépen vannak összehasonlítva, s különösen Délamerika síkságai a Llanok és Pámpák oly hiven, erőteljesen jellemezve — de halljuk magát a szerzőt.

PUSZTÁK ÉS SIVATAGOK.

I. A magas granit-hegy-lánc tövével, mely földünk ifjuságában, az antilli tengeröböl képződése alkalmával az áttörni akaró vízzel dacolt, messzeterjedő beláthatlan síkság kezdődik. Ha a caracasi hegy-völgyeket, Tacarigua szigetdús tavát, melyben a közel pizang-sudarak visszatükröződnek, ha azon mezőket, melyek a tahiti cukornád gyöngéd és vilá-

gos zöld színével ékeskednek, és a kakao-bokrok komor árnyát elhagyjuk: dél felé síkságokon nyugszik meg a szem, melyek tetszőleg fölemelkedve az eltűnő messzeségben bezárják a láthatárt.

A szerves élet buja tenyészetéből fanélküli növényiszegény pusztaság kopár határaitra lép a vándor. A végetlen térségen nem emelkedik halom vagy szirt szigetszerűen. Csak itt-ott feküsznek kétszáz négyzetmértföldnyi területtel bíró összetöredezett szikla rétegek észrevehetőleg magasabban mint a környező részek. A benszülöttek padoknak nevezik ezen jelenséget, mintegy sejtelemszerűen a nyelv által jelölve meg a dolgok régi állapotját, midőn amaz emelkedések egy nagy középtenger sekélyes helyeit, a pusztá maga annak fenekét képezék.

Éji csalódás ma is gyakran visszahívja az őskor ezen képeit. Midőn a vezéresillagok támadásuk és lehányatlásuk alkalmával a rónaság széleit megvilágítják; vagy midőn a hullámozó gőzök alsóbb rétegeiben képöket rezegve megkettőztetik: a határtalan oceánt véljük magunk előtt. Valamint ez, éppen úgy a pusztá is a végetlenség érzetével—s ez érzés által mint egy felszabadulva a tér érzéki benyomásai alól—felsőbb szellemi ihletéssel tölti el kedélyünket. De míg a tenger tiszta tükörének, melyen a mozgékony és gyöngéden felhabzó hullámgyűrűzi magát—tekintete kellemes, a pusztá kihaltan és mereven terül el, mintegy kipusztult bolygónak kopár szikrakérge.

Mindenik földövben előkerülnek ezen nagy sík-

ságok; mindenikben sajátságos jellegűek, sajátszerű ábrázatok van, mely a földnek különbözősége, éghajlat s a tenger feletti emelkedés által föltételeztetik.

Északeuropában azon síkföldek, melyek egyetlen minden más növényt elnyomó növényfajjal mezeelve Jütland csucsától a Schelde torkolatáig terünek el, valódi pusztáknak tekinthetők; de csekély kiterjedésű és magas halmakkal borított pusztáknak, ha azokat Délamerika Llano- vagy Pampaival avagy a Missouri és Rézfolyó melletti füves térségekkel összehasonlítjuk, melyekben a bozontos Bison-ökör s a kis pásmaállat járnak — kelnek.

Nagyszerűbb és komorabb látományt szolgáltatnak a közép-afrikai síkságok. A csendes tenger végetlen területéhez hasonlóan csak az újabb időben kísérlettek meg azok átkutatását; részét képezik azok egy nagy homoktengernek, mely keletfelé termékeny földdarabokat választ el egymástól vagy zár be szigetszerűen, mint a Harudsch basalt-hegynélsivatag, hol a datolya-gazdag sirrahi oázisban Ammon templomának romjai korábbi műveltség tiszteltre méltó székhelyére mutatnak. Ezen kopár síkokat harmat és eső meg nem öntözi, nem felel ki a növény élet csiráit a föld izzó kebelén, mert hev légoszlopok emelkednek mindenütt a magasba feloszlatván a párakat s elűzvé az elvonuló felleget.

Hol a sivatag az atlanti tengerhez közeledik mint Wadi Nun és a fejr-fok közt, beáramlik a nedves tengeri lég, kitöltendő az űrt, melyet a függélyesen fölemelkedő szelek okoznak. A hajós mi-

dön a tenger réthez hasonló hinárral fedett részén a Gambiafolyam torkolatja felé evez, hol a hev földövi keleti szél öt hirtelen elhagyja, megérzi a messzeterjedő, melegsugárzó homok közelét.

A végetlen térségen gazellák és struccok csapatjai kóborolnak, s kivéve a homok tengerben újabban fölfedezett forrásdús sziget csoportokat, melyek körül a nomád tibbó- és tuaryktörzsek tanyáznak, az afrikai sivatag többi része emberek által lakatlannak tekintendő. A szomszédos miveltebb népek csak időszakonként merészlik azt meglátogatni. Ekkor hosszú menetekben a kereskedelmi forgalom által év ezeredek óta kimutatott utakon haladnak Taflettől Tombuktuig vagy Murzuktól Bornuig: rész vállalatok ezek, melyeknek kivihetősége a tevé: a puszták hajója — mint ezt kelet ösmondái nevezik — által lehetséges.

Ezen afrikai sivatagok a közel középtengert nagyságra csaknem háromszorta felülmuló tért töltenek be. Részint a napteritők alatt, részint ezek közelében fekszenek, s ezen fekvésöktől nyerik egyéni jellemöket. Ellenben a óvilág keleti felében ugyanazon földismeitünemény a mérsékelt földöv sajátja.

A közép-ázsiai hegyháton az aranyhegy vagy Altai és Kuenilün közt az, a chinai köfáltól egész az éghegyeken túl és az Araltó felé, több ezer mértöldnyi hosszúságban terülnek el, hanem is legnagyobb, mindazáltal legmagasabb pusztái a világnak. Ezek egy részét a kalmuk- és kirghis-pusztákat a

Don-, Volga-folyamok, kaspi terger és chinai Dsai-sang-tó közt mintegy hétszáz mértföldnyi kiterjedésben nekem is volt alkalmam látni, harminc évvel délamerikai utazásom után.

Az ázsiai néhol halmokkal borított és fenyőerdők által megszaggatott puszták helyenként sokkal változatosabbak a caracasi és buenos-airesi Llanok- és Pampáknál. E síkságok szebb és ázsiai pásztornépektől lakott része, fejér virágait buján kifejtő rozsafélékkel, fritillariákkal, tulipán- és cypripediákkal van ékítve. Valamint a hév földöv általában az által tűnik ki, hogy minden növényféle ott fanagyságúvá törekszik, éppen így az ázsiai mérsékelt földöv némely pusztáit azon csodálatos magasság jellemzi, melyre virágos növények: mint a saussureák; hüvelyes növények, s különösen egész csoportja az astragalus-nemnek — eljutnak. Ha az ember törpe tatár szekereken ezen növényborított puszták járatlan részeiben utazik, csak fenállva tájékozhatja magát, s látja mint hajolnak le a kerekék előtt az erdőszerűen tömötten összenőtt növények. Ezen ázsiai puszták némelyei füves lapályok, mások leves, örökzöld, tagokra oszlott kalinövényekkel vannak borítva, meg mások messze fénylenek a foltonkint kiizzadó sótól, mely itt-ott újonnan lehullott hó gyanánt fedi az agyagos földet.

Ezen különböző hegyvonalok által megszaggatott mongol és tatár puszták elválasztják az ősrégi, a miveltség magasabb fokán álló emberiséget Tübet és Hindostanban, Északázsia vad népeitől.

Egyszersmind különféle befolyást gyakoroltak az emberi nem változó sorsára: a déli részre szorították össze a népesedést, inkább akadályozák a népek közlekedését mint a Himalaya és a sirinaguri és gorkai hóhegyek és Azsia északi részében mozdíthatlan határt vetettek a szelidebb erkölcsök és alkotó műizlés tovább terjedésének.

Azonban nemcsak gátvető fálnak tekintheti a történelem Középszasia síkságait. Több ízben átkot és pusztitást árasztottak el a földön. Ezen puszták pásztornépei: a mongolok, géták, alanok és úzok megrázkodtatták a világot. Ha a századok folyamában a kora szellemműveltség az enyhítő napfényhez hasonlóan keletről terjedett nyugotra: később ugyanezen irányban vadság és erkölcsi nyerseség fenyegették Európát ködszerű elborítással. Börsátrakban egy barna törökeredetű néptörzs: a hiognu lakta a magas fekvésű Gobi-pusztát, sok ideig remegésben tartván a chinai birodalmat, e törzs egy része délre, Ázsia beljébe nyomatott vissza. A népek ezen lökése feltartozhatlanul tovább terjedt egész a finnek ősi lakhelyéig, az Ural mellett. Onnan törtek elő a hunnok, avarok, chazarok és az ázsiai népfajták különféle vegyítékei. Hunn-hadcsapatok jelentek meg előbb a Volgánál azután Pannoniában, később a Márne és Pó partjainál elpusztítva a szépen megmivelt mezőket, hol Antenor kora óta az alkotó emberiség emléket emlékre halmoza. Ekként lengedett a mongol sivatagokról ama pestises szélvonal, mely az alpokon túl fekvő földön a művészet gyöngéd és hozason ápolt virágát elhervasztotta,

Ázsia sós lapályairól és Europa pusztáiról, melyek nyárban mézdús, pirosló virágokkal pompáznak, térjünk vissza Délamerika síkjaira, melyeknek képét főlebb elkezdtem volt durva vonásokban vázolni. Az érdek, melyet egy ily rajz az észlelőnek adhat nem lehet egyéb tiszta természetérdeknél.

Nincs itt egyetlen oáz, mely korábbi lakókra, nincs egyetlen faragott kő vagy elvadult gyümölcsfa, mely elenyészett nemzetségek szorgalmára emlékeztetne. Mintegy az emberiség sorsával nem törődve csupán a jelenhez láncolva, feszik ezen földzug, vad nézőhelye gyanánt a szabad állat- és növényéletnek.

Caracas tengerpartjaitól egész Guyana erdőségeig terjed el a pusztaság, Merida hóhegyeitől melyeknek lejtős oldalán az Urao nevű sziklás tó, a bensülöttek vallásos vakhitének tárgya, egész a nagy deltáig, melyet az Orinoco folyama, torkolatánál képez. Délnyugotra tengerkarhoz hasonlóan a Meta és Vichada-folyamok partjain túl egész a Guaviare eddigelő föl nem keresett forrásáig terjed, s egész ama magános hegybogig, melyet a spanyol hadszerető népek élénk képzeletök játékában mintegy az örök béke szép hazájának neveznek.

Ezen pusztaság ezerhatszáz négyszög mértöldnyi területet foglal el. Földrajzi tudatlanságból azt igen gyakran úgy rajzolták mint hasonló szélességgel minden megszakítás nélkül egész a magelhani tengerszorosig tejedőt, nem véve számításba az Amazonfolyó erdős síkját, melyet észak és délre

az Apure és a La-Platafolyam füves lapályai környeznek. A cochabambai Andes-hegylánc, és a braziliai hegycsoport Chiquitos-tartomány és a vilbellai földszorulat közt egyes hegyéleket küldenek szembe egymásnak. Keskeny síkság köti össze az Amazonfolyó erdőségeit a buenos-airesi Pampákkal. Ez utóbbiak területtartalomra háromszor mulják fölül a venezuelai Llanokat. Sőt kiterjedésök oly bámulatos nagy, hogy északi oldalukon pálmaerdők környezik, a délin pedig csaknem örökös hóval borítvák. A Kazuárhoz hasonló Tuyu (*Struthio Rhea*) ezen Pampák sajátja, valamint az elvadult kutyának egész csapátja is, melyek föld alatti barlangokban társaságosan laknak, de gyakran vérszomjúzólag az embert is megtámadják, kinek oltalmáért küzdöttek törzsatyjaik.

A Llanok vagy Délámerika legészakibb síkságai—éppen úgy mint Sahara-sivatag legnagyobb része— a forró földövbén fekszenek. Mindemellett az év mindkét felében különböző alakban jelennek meg: most kipusztulva mint a lybiai homok-tenger, majd füves mezőképen mint Középpáziának számos pusztái.

Az általános földismét illetőleg jutalmazó, ha szintén bajos is — messzelévő földrészek természeti tulajdonságait egymással összehasonlítani s ezen összehasonlítás eredményeit rövid vonásokban előadni. Különbféle, részben még ki nem fejtett okok befolyanak az újvilág szárazsága és melege kevésbitésére.

A sokképpen bevagdalt száraz keskeny volta

az északi forró földövben, hol a légkörnynek folyékony alapterülete kevésbé meleg fölszálló légvonatot eredményez; messzekiterjedés mind a két jeges polus felé; a szabad oceán, mely felett a hidegebb hév földövi tengeri szelek vonulnak el; a keleti partok lankás volta; hideg tengerviz áramlatok, melyek a déli jégtenger vidékeiről elindulva kezdetben délnyugotról északkeleti irányban a déli szélesség 35 fokánál Chili partjaiba ütköznek, és Peru partjai mellett északra Parina-fokig előnyomulnak s itt hirtelen nyugotra fordulnak; forrásdús hegláncok nagy száma, melyek hófedte csucsai a felhőkön fölü emelkednek és oldalaiknál lefelé irányuló szelekre adnak alkalmat; temérdek szélességű folyók bővsége, melyek számos kanyarulatok után, mindig a legtávolabb partot keresik; homoktalan s éppen ezért kevésbé átmelegedhető puszták; áthatolhatlan erdőségek, melyek a földet a napsugároktól védve, vagy lapfelületökkel a meleget visszasugározva borítják, az egyenlítő alatti folyógazdag sikterületet, s a földrész belsejében, hová a hegyek és tenger legtávolabb vannak temérdek mennyiségű részint beszívott, részint önképezte vizet gőzölgötetnek el: — mindezen viszonyok oly éghajlatot adnak Amerika lapályos részének, mely nedvesség és hűvösség tekintetében Afrika éghajlatával csodás ellentétben áll. Csupán ezekben rejlik oka ama búján tenyésző nedvdús növény életnek, ama lombgazdagságnak, mely sajátos jellege az új continensnek.

Ha tehát földgömbünk egyik oldala nedvesebb

légünek tünik fel mint a másik, a dolgok jelen állapotjának észlelése elegendő ezen egyenetlenség kérdésének megoldására. Nincs szüksége a természetbuvárnak ily természettünemények magyarázatát földisimei mythusok köntösébe öltöztetni. Nincs szükség azon fölvetésre, mintha ősrégi földgömbünk északi és déli felében az elemek romboló harca nem ugyanazon időben békült volna ki, vagy mintha Amerika mocsárdus, csak krokodilok- és kigyóktól lakott sziget gyanánt, a többi földrészeknél későbbre emelkedett volna ki a chaosszerű vizburokból.

Délamerika, körrajzát s partjainak irányát tekintve, feltűnően hasonlít az óvilág délnyugoti félszigetéhez (Afrikához). De Afrika földjének belalkotása s a szomszédos földrészekhez viszonyos helyzete ama bámulatos szárazságot eredményezi, mely mérhetlen földterületeken ellene szegül a szerves élet kifejlődhetésének. Délamerikának négy ötöde túl fekszik az egyenlítőn: tehát azon félgömbön, mely a nagyobb vízmennyiségért, s más egyéb okokért, hivesebb és nedvesebb mint a mi északi félgömbünk, Afrikának tetemesebb része ellenben ez utóbbi földrészhez tartozik.

Délamerika síkságai a Llano-k keletről nyugotra haromszorta kisebb kiterjedésűek mint Afrika sivatagai. Azokon a forró földöv tengeri szelei uralkodnak, ezek, ugyanazon szélességi körök alatt fekvő, melyek alatt Arabhon, Persiának délirészei, olyan légrétegek által érintetnek, melyek hév melegsugárzó continensek felett vonulnak el. Már koráb-

ban Herodot, a történelem tiszteletre méltó, hosszú ideig félreismert atyja egy nagy természetnélzet valódi értelmében mindazon sivatagokat, melyek Észak-áfrikában Jemenben, Kerman- és Makranban (a görögök Gedrusiája) s Keletindiában egész Multanig elterülnek, egyetlen összefüggő fővénytengerképen rajzolja ..

A forró száraz szelek hatásához csatlakozik még Afrikában — legalább a mennyire azt ismerjük — a nagy folyamok, vizgőzt lehelő, hideget ébresztő erdőségek és magas hegyek hiánya. Örökös jéggel csak északi része az Atlas hegyének van borítva, melynek keskeny hegyháta oldaloslag tekintve a hajdani parthajosok előtt az égnek magánosan álló légi támaszaként tűnt fel. Kelet felé Dakulig nyulik e hegység, hol—most romokba dülve— a tengeren uralkodott Carthagó fekszik. Mint hosszan elnyúló parti hegylánc, mint gaetuliai határfal visszatartoztatja a hűvös északi szeleket, és ezekkel a középtengerből fölemelkedő vizgőzőket..

A hóvonalon felülemelkedettnek tartották egykor a koldhegyek közt Djebel-al-komr. hegységét, melyről azt mesélték, hogy hegy-párhuzamot képez az áfrikai Quito: a habeschi felsik, és a Senegal forrásai közt. A lupatai hegylánc is, mely Mosambique és Monomotapa keleti partjain— mint az Andes-hegylánc Peru nyugoti partjain— vonul el, az aranydús Machinga és Mocangában örökös hóval van borítva. De ezen vizgazdag hegységek igen messze vannak a temérdek sivatagtól, mely az Atlas déli lejtőjétől egész a kelet felé folyó Niger folyamáig terül el.

A szárazság és meleg mind ezen elősorolt okai nem volnának talán elégségesek arra, hogy az afrikai síkság tetemes részét oly borzasztó homoktengerre változtassák, ha valamely természet-forradalom pl. a betörő oceán egykor ezen lapályos tájat meg nem fosztotta volna növénymezétől és tápláló televényföldétől. Mikor történt ezen jelenség, s minő erő eredményezte a betörést az ősidők mélységes homályával van borítva. Meglehet ama nagy örvénynek volt az következménye, mely a melegebb mexicói vizeket az új-fundlandi fővénytörleten által az óvilághoz hajtja, s melynek következménye, hogy nyugotindiai kokusdiók s más forró földövi gyümölcsök Irland és Norvegia partjaihoz jutnak. Ezen tengeri folyam egyik ága legalább most is létezik, az azori szigetektől kelet felé irányulva, vészt hozólag Afrika nyugoti fővénytörletos partjaira veti a hajóst. S mindenik tengerpart arra mutat (visszaemlékezem a perui partokra Amotape és Coquinbo közt) miképp évszázadok, sőt talán évezerek telnek el, míg' a hév esőnélküli földrészekben, hol sem lehideák sem más móhfélék nem sarjadzanak, a mozgékony homok állandó lakhelyet képes adni a növénygyökereknek.

Ezen észlelések elegendők annak megértésére, hogy Afrika és Dél-amerika — dacára külső alakjok hasonlóságának — a legeltérőbb égalyi viszonyokat s a legkülönbözőbb növényi jelleget tüntetnek fel. Mindamellett azonban, hogy a dél-amerikai pusztaság vékony termő földréteggel van

boritva, s koronkint esőzések által öntöztetik: nem vehette rá a szomszédos népeket, hogy a caracasi regényes hegységeket, a tengerpartot és az Orinoco vizdus környezetét elhagyják, azért hogy ezen fa és forrás nélküli pusztaságon eltűnjenek. Ezért a pusztaságot az először megérkező európai és afrikai települők csaknem lakatlannak találták.

A Llanok mindenesetre alkalmasak a baromte-nyésztésre, de a tejelő állatok haszna az újvilág eredeti lakói előtt ismeretlen volt. Az ámerikai néptörzsek nem tudták hasznokra fordítani azon előnyöket, melyeket a természettől e tekintetben is nyertek. Az ámerikai emberfaj a vadászéletből a pásztorélet fokozatán keresztül nem ment által a földmivelésre. — A téjjel és sajttal-élés valamint a liszt-dús növénynek használata lényeges megkülönböztető jele az óvilág népeinek.

MEMTOVICH F.

HAZASZERETET, NÖVELESI SZEMPONTBÓL.

DIESTERWEG UTÁN VISZONYAINKRA ALKALMAZVA.

Első közlemény.

Naponta fölkel a nap kelet ormain, kis bolygónkra dúsan szorva áldásait halad égi pályáján, s mielőtt bibor arcát az éj sötétébe rejtené, millio sugáiraiban szelid mosolylyal tekint vissza e föld gyermekeire, mintegy örülve, hogy édes lánya: a természet oly számtalan áldásával ajándékozta meg őket. Mégis sokan vagynak, kik hidegen, közönnyel nézik a fejük felett elhaladó napot; kiknek a minden percben éldelt javakért nem fakad hála keblökben; kik azon hiedelemben ringatják édes magukat, hogy csekély személyökért van kizárólag teremtve ég, föld—szóval: a világegyetem, és nem kél lelkökben magasztos gondolat, szivökben fönséges érzelem, hogy magasztalva elismernék a mindenség tökélyes alkotát, naprendszerünk célirányos szerkezetét, hogy leborulva imádnák isten végetlen jóságát, és emberi hivatásuk telyes betöltése által szebbé, kellemes-

bé alakitnák kis világukat. Ilyen a hon sorsa is; — mert ha szabad e hasonlattal élnem: mi a nap bolygóira, főként földünkre, ugyan az a haza, fiaira nézve. Életet, jólétet, fényt, dicsőséget szóval mindent honunktól nyerünk; e kívül létünk-, életünk- és halálunknak nincs valódi becse. Mégis sokan vannak, kik hazájuk légét, minden áldásait gondtalan édelik, és ennek szent nevét legfennebb ajkaikon hangoztatják, de valódi hazaszeretetet nem honol sziveikben, nem nyilvánul tetteikben. Igen! mert ismeretlen előttök az igaz szeretet; nem tudják, miként kell annak különböző tárgyak iránt és fokozatokban nyilvánulni. Nemis csoda, ha növelésök, fejlődésök alatt, nem volt arra gondos figyelem fordítva, sőt talán ez egyedül üdvös eszme állandó gyümölcsözésre megfoganzása egészen elhanyagoltatott. E nagy és eredményeiben áldásdús eszmét választottuk, a nevezett szerző után, növelési szempontból tárgyul. Virágos, ragyogó mondatokat, ne keressetek értekezésünkben; ilyenemü müben nincsen azoknak helye; itt a cél: üdvös, gyakorlati irányu fejtegetés, a mivel, nézetünk szerint, minden időben korszerű értekezésünk bir. —

A gyermekeknek, valamint a tojásból kikelt kis madárnak, nem kell mondani, hogy szeresse szülőhelyét. E követelésben kettős képtelenség rejlik, egyik az, hogy a parancsolt szeretet nem érlel gyümölcsöket; ez okból nem mondja a Sz. Könyv sz er es d, hanem. tisz t e l d a t y á d- és a n y á d a t; a másik, hogy egészen fölösleges. A madár ösz-

lönyszerüleg szereti fészket, hol kiköltetett, és a gyermek szintügy a bölcsőt, lakszobát és házat, melyben a világ világosságát megpillantotta, és az atya, anya neveket végtelen tartalmukkal először hallotta és megtanulta. A szülőhely szeretete tehát, egészen természetes, ösztönyszerü; az egyszersmind kezdete a honszeretetnek; ennek alapjául szolgál.

A gyermek növekedésével láthatára szélesbül; a látkörrel párhuzamosan lassanként növekszik a szó legszorosb értelmében vett szülőföld iránti szeretet és vonzódás is; kiterjed az egész lakhelyre, és felöleli ennek lakóit, mint szülőföldének részestársait. Ez által kettős ellentét áll elő, s tapasztalati igazság, hogy az, mindenütt előfordul a honszeretetben t. i. a szűkebb kör a család, — és a világ vagy a szülőföld körül fekvő falvak és tájak közötti ellentét. Minden természetes ellentét közvetítést, kiegyenlítést, nem megsemmisítést igényel, mivel a kettő közti különbség állandóan megmarad. Értekezésünk folyamában kitünik, hogy a létező ellentét mi módon közvetíthető és megoldható.

A gyermek, eleinte legszorosban és egészen az anyjáié; azon értelemben még az atya sem nevezheti őt sajátjának, a minőben az anya; éppen azért vonzalmát is egészen anyja bírja; benne van egész élete, s érzelmében a legbensőbbben van összefűzve vele. Lassanként kiterjed vonzalma atyjais testvéreire; úgy tekinti ezeket, mint övéit, magát mint azokét, és más családok gyermekeivel ismeretség után, megtanulja elkülöníteni saját csalá-

dát; de az érzelem, mely őt családjához fűzi, végtelen fokozatosságban jelenkezik. E szeretetnek azonban jelleme, hogy nem kizáró, sőt a legközelebbiek iránti szeretettel igen jól megállhat a mások iránti is, minnek így kell lenni.

Itt már felismerhető a nevelés és képzés végtelen nehézsége. A gyermeknek, anyját, atyját és testvéreit határtalanul, föltétlenül (minden igaz szeretet föltétlen), — de más családok tagjait is kell szeretni, sőt az egész községet, falvat, várost, mi csak addig nem nehéz, és nem idéz elő összeütközéseket, míg a két irány különböző vagy ellentétes követeléseket nem támaszt. Ezen s hasonló nehézségek csak úgy eltávolíthatók, ha a gyermek, nem szavak és intések, hanem szülőinek valódi érzelme- s gyakorlati tetteiből tanulja a hozzá hasonlókat: az embereket, mint embereket szeretni, mely szeretetnek mélyebb gyökere az isten iránti szeretetben rejlik, ki minden embereknek kivétel nélkül s egyenlően teremtője és atyja. E szeretet nélkül semmi másnak, — e nélkül egy ember életének is nincs becse. Általános emberszeretet, — vagy oly szeretet nélkül, a hogy az embert, mint embert szeretni tartozunk; a szülők, testvérek, nők és gyermekek iránti szeretet önző. Ezt legyőzni, sőt létrejöttét meg sem engedni a nevelőnek, ki honszeretetet akar növendéke keblében kifejtetni, első feladata, a nélkül, hogy ez által a család, a szoros kör iránti forró vonszalmat gyengítené. A nélkül valódi hazaszeretet soha sem tenyész; az ilyen

csak felfokozott önzés lesz; ha nem gyűlöletre, de elzárkózottságra vezet más nemzetek iránt. És ha igaz, hogy minden magasabb és mélyebb eszmét, szóval minden lényegest a példák-, a gyakorlati életből közvetlenül, nem pedig a reflexiók-, elvek- és prédikációkból tanulunk meg: úgy a gyermeknek is oly környezetben kell élnie, melyben mintegy észrevétlenül szívja be a felebaráti szeretetet. Ha ellenben, a gyermek környezetében különös, kizárólagos rokonszenv uralkodik némelyek, s ezzel kapcsolatban ellenszenv mások iránt például: különös hajlam bizonyos rang- osztály (talán az arisztokratia) vallásfelekezeti, vagy éppen politikai párt sat. tagjai iránt; ott a valódi haza- és emberszeretet gyökerében van megsemmisítve. A fejedelmi szülött, ki az emberi méltóság nézpjából megkülönbözteti a hozzá hasonlókat, — a nemes, ki osztályának magasb erkölcsi méltóságot tulajdonít; a polgár, ki a nem polgárokat gyűlevész- csöcseléknépnek tartja; az izraelitára megvetéssel néző keresztény; a protestáns, ki a catholikust protestáns gondolkodás s érzület hiánya miatt kicsinlőleg tekinti, — és megfordítva, szóval minden, ki a separatismusként oly mértékben hódol, hogy annak vallóit, mint olyanokat nagyobb benső becsesél ruházza fel, — a valódi ember- honszeretetre képtelen.

Ember- és honszeretet egymástól elválhatlanok, ezt amaz dicsőíti, különben a hazaszeretet szükkörűvé válik.

A hazaszeretet közvetítő a kisebb körű szülő-

Föld, és az emberiség iránti szeretet között. Az ösztönszerű, önmagától jön elő, ez pedig, az igaz miveltségnek gyümölcse. Szeretjük szülőföldünket nem azért, mivel földgömbünknek legjobb, legszebb helye, hanem mivel szülőföldünk, s ha szintén más tájak előnyeit elismerjük is, még sem szününk meg a rosszabb minőségű szülőföldet szeretni. Ha zord, kietlen vidéken születünk, nevedtünk fel, és innen édeni tájakra vándorlunk is át: még is érezzük a szülőföld vágyát. Igen! mert velünk születik, az élettel leheltük be, isten mosolygta ránk, s jogosan mondhatjuk szentnek.

Szellemünk érettségével érvényre jut a hazaszeretet, vagy mindazoknak szeretete, kik velünk egy nyelven beszélnek. A közös nyelvé legbiztosabb kinyomata ugyanazon lényeges sajátság-, személyiség- és eredetiségnek—szóval a nemzetiségnek. Az egy nyelven beszélők, bárhol is találkozzanak e széles földtekén, egymást földiekül tekintik. Az anyanyelvben van a hon, szülőhely, a tovaszállt ifjúkor története, és a szent emlékezetek és érzelmek összes tartalma.

Határozatokat meg, ha úgy tetszik, a haza szeretet fogalmát, én nem teszem. Engemet kielégít az illő húrok érintése, remélem bennetek is t. olvasók viszhangra talál. A szeretetet nem- és fajkülönbség szerint meghatározni, s ez által a tárgyra tiszta világot deríteni akarni, egyike a legnagyobb tévedéseknek; felette bajos a lényeket fogalomba zárni be. Ez okból egyszerűen így fejezem ki: az

állandó készség és hajlam, hazánk jólétét, becsületét, törvényes szabadságát benső, ellenállhatlan vonzalomból előmozdítani, s ha kell annak oltárára minden áldozatot hozni, a honszeretetnek biztos ismertető jele; ez a gyakorlati, valódi hazaszeretet.

A ki csak családját szereti, önmagát szereti, s önzése csak tágabb körű, melylyel a nagyobb egésznek szeretete meg nem férhet.

A ki csak szülőhelyét, faluját vagy városát szereti, az nyárspolgár (Spieszbürger).

A ki csak saját vidékét, földét szereti, (a székelly pl. a székellyföldet) s más vidékek magyar lakóseit külföldieknek tekinti, a szükkeblű provincialismusban sinlik. E harmadik a második, mint a második az első felett áll, s mindhárom felibe emelkedik a honszerető, a patriótá. Patriotismus: gyakorlati hazaszeretet; a mi pedig az emberben nem gyakorlati, az életben nem tetteges, az valódilag nem létezik, az csak csalfa szín.

Ha valaki honát, ennek sajátságait annyira szereti, hogy a miatt képtelen más országok és nemzetek becsét és jogait elismerni: az korlátolt honszeretetet ápol; jelleme szükkörűség, helyesben bányuság.

A ki valamely ország és nemzet iránt különös érzelmek-, vágyak- reményeket nem táplál keblében, az, a szó legrosszabb értelmében világpolgár, kozmopolita, helyesben sehonnai az ilyenek rendszerint legkevesbet, vagy éppen semmit sem telyesitnek. Ez átokhozó iránynál jobb még az oly em-

bernek is legszűkebb egyoldalúsága, kinek látköre saját határhalmán túl nem terjed. Nem tagadhatni azonban, hogy a provincialismusnak is sokat köszönhetni, mi nagyon természetes. Németország például; több egyes, önálló országok, és provinciákra oszlik; és a kik valami jelest kiküzdeni ohajtanak, azoknak a legkisebb pontban kell a legnagyobb erőt kifejteniök. Mi magyarok tömegesen, két ország lakói, birtokosai vagyunk, következöleg minden magyar elkülönített hazája jólétét mozdíthatja legcélszerűbben elő; de az egésznek tesz szolgálatot ki a kisebb körben hivatásának lehetőleg megfelelt.

Melyik már a leghelyesebb viszony ezen, legalább a kiterjedésre nézve, különböző irányzatok között? Feleletet, „Fenelon e tartalomdús nyilatkozatában nyerünk: *J'aime mieux ma famille que moi, ma patrie que ma famille, et l'univers que ma patrie*“ (Inkább szeretem családomat, mint magamat, hazámat, mint családomat; és a világot, emberiséget, mint hazámat). Ezzel egyértelmű Benthám Jeremiás nyilatkozata is: „átkoznám a patriotismust, ha honom szeretete miatt, az emberiség ellenségévé kellene lennem. Nem minden ember tud e magasságra fölemelkedni, talán nem is igényelhető, csak az önzésbe sodró korlátozottságot szükség leküzdenünk irányaink és fogalmainkra nézve, mi nagy szellemeket is tévutra vezetett. Csudálkoznunk nem lehet. Legyen követendő elvünk: helyes mértéket találni rendkívül széles, és szűk

körre terjedő vonzzalmaink között (zwischen Expansion und Contraction); ha ez tulnyomó, úgy korlátoltság az eredménye; ha pedig amaz, akkor a legveszélyesebb szélsőség, átokteljes jellemtelenség áll elő.

Háboruk alkalmával nemzeti gyűlölség fejlődik ki. Ezért olvashatjuk Meidinger nyelvtanában a tanuló elibe fordítmányul feladva: Les Français haïssent les Anglais, et les Anglais haïssent les Français (a franciák gyűlölik az angolokat, és az angolok a franciákat). A németek között is, 1813 előtt és után, francia-gyűlölség urakodott, de azóta nagyobbára elenyészett; ez torna-patriotismus (Turner-patriotismus) volt. A franciákra nézve Franciaország, a németekre nézve Németország legjobb*); s ez általában érvényes. Ne feledjük azonban nemzetünket is; köztünk magyarok között is; a mult szerencsétlen időkben, magas fokon állt az idegenajkuak elleni gyűlölség, mi alapján vizsgálva, közös érdekeink nem ismerése, s boldogító szándékaink rossz akaratu félreértéséből keletkezett; de tisztult a láthatár, és az egy cél felé törekvés, a közös érdekek felfogása lassanként számüzi a köztünk és idegenajkuak között nagy mérvben uralkodott gyűlölséget.

A nemzetgyűlölség, rendkívüli megelőző események nélkül, mindenkor becstelen és gyalázatlanság. *) A franciák hazájukat szép, a németek jó, az oroszok szent, és az angolok régi melléknéyyel dicsöitik.

lyes; és még is sokan érdemül tudják fel azt, s a patriotismus alkatrészeül tekintik.

Egyes magyar vagy német embereknek, kik nem szünnék meg azért magyarok vagy németek és patrioták lenni, jobban lehet dolguk francia vagy más országban, mint szintén megfordítva, mert az egyéniségek végetlen különbözök. A göröngy nem a hazá; az ember nem göröngyhez köttetett, (gleba adscriptus), mint a keskeny körre teremtett állat; és a nemzeti érzélem nincs a göröngyhöz tapodva. Igen! egy nép szabad kifejlődésére az eredeti, ösföld nem mindig a legalkalmasabb hely; némelyek idegen földre átköltözés után érik el rendeltetésüket. —

Németország több egyes, önálló országokból állván; ott még most is uralkodó az elszigetelő provincialis érzület; az északi és déli németek, a bájori és württembergi, a nemporosz és porosz között. Ezt tükrözik vissza e sorok:

„Ich bin ein Preusse, will ein Preusse sein“

„Ich bin ein Bayer, will ein Bayer sein“

Könnyü belátni, hogy az ily refrainü dal, minden szépségei mellett is, minő hangban szól más nemzetekről; ez valódi korlátoltság, vagy is helyesebben izetlenség; mire méltán illeszthető:

„Ihr Glück is Trug, und ihre Freiheit Schein“

Helyesen van megjegyezve Németországon, hogy e szükkeblüség csak úgy enyészik el, ha a határozatok megnyílnak; a könyvkereskedés és sajtó minden korlátai alól fölmentetik, és egyesített törekvés nyilvánul mindenoldalú, anyagi, mint szellemi

miveltség megszerzésére. Az anyagi szabadság első, de csak is első lépcsője a szabadságnak. Egy nemzet vagy ember, kinek léte- s fentartására kellő (pénz) eszköz hiányzik; ki csak az éhhaláltól óvhatja magát: az a legnagyobb mértékben függő, ideáliter gondolkozásában ugyan nem, de annál inkább realiter. E tétel igazolja a szülők törekvését gyermekeik kül existentiája biztosítására; e tételben van apológiája az emberhez illő életre nélkülözhetlen birtok utáni vágynak, mit csak az ábrándozó (phantasta) vet meg. De mit is lehet, széles e világon, eszközök nélkül elérni? Igaz, magasabb becsü tárgyak is vannak, mint a pénz és vagyon, de ezen magasabb tárgyak megszerzésére törekvőknek ki kell mondanunk, hogy ezeknek elérhetése az alsóbb földi tárgyak birtoklásától függő; sőt ezek nélkül csak fél-emberekül tekintetnek. Némely fontosabb, például polgári jogok kivívása, a birtok salb. bizonyos mennyiségétől föltételeztetik. Innen nem csak a népvezetők, hanem minden egyesek külső eszközökre törekednek. Szegénynek lenni, annyit tesz, mint függőnek; gazdag vagy tehetősnek lenni pedig, a kül függetlenség, a szabadság első fokának eszközét birni. Érvényes az, egyes emberekre, úgy, mint népekre, nemzetekre nézve. Ezért kívánunk mi is a honnak dus aratást, virágzó kereskedést, élénk ipart, és az egyes polgároknak bőv élelmet fáradatlan munkásságuk jutalmául; Az ipar nem az anyag (materia) győzelme a szellem, hanem a szellem diádala az anyag felett.“

Haza alatt értjük a földet, országot és embereket nyelvök- és történelmökkel, családi intézményeiket községi s állami szerkezetöket, erkölcsöket szokásaikat, vallásos hitök-és szertartásaikat. A kinek anyanyelve például a német, Németországot tartja honának, nem Poroszországot, nem Würtemberget satb. annak érzelmei-, hajlamai-, gondolatai-, s öntudatában németnek, nem porosz-, nem würtemberginek satb. kell lenni. Poroszhon, Würtemberg beolvadhat Németországba, de Németország soha sem Poroszországba, vagy Würtembergbe.

Az emberek becsesebbek, mint a föld. Amérikában németek és valódi magyarok lakhatnak, mert, mint fennebb mondatott a göröngy elhagyása miatt, nem szünek meg németek és magyarok lenni. „Maradj hazádban, és keresd élelmedet becsületesen“: philister- (nyárspolgár) nyilatkozat. Némelyeknek, saját honukban sok elviselhetlen, ehordozhatlan; előttök vallásos, socialis, oekonomiai gátok emelkednek; s ha már a vallásnyomás kivándorlásra nyit útát, kinek hite szentebb, mint a honban létnek és munkásságnak édes megszokása; a ki idegen földön nagyobb lelki függetlenséget keres és talál; ki magát és övét itthon kielégítőleg élelmezni képtelen; mindezeket ama fennebbi nyilatkozattal visszatartóztassuk, vagy kárhoztassuk-é? Oh ekkor az emberi szabad fejlődésről; mit sem kellene tudnunk, vagy az emberi sajátságok, igények és törekvések különbféleségeiről mi sejtélemmel sem kellene birnunk. A világ tarka föld abro-

szán, egyenjogúlag térülnek el országok és államok az emberbarát szemek előtt; egyiknek színe szivünket édes rezgésbe hozza; de az még nem szivárvány; azért a piros, zöld és sárga mezők nem lesznek szürkévé vagy éppen szintelenné. Első helyen áll az ember, másodikon a polgár; és mint polgárnak hatnia kell az emberre: ez korunknak philosophiája és politikája! —

Hogy vannak emberek és népek a kiköltözésre hajlandók, ez haszon, szerencse. Miként népesedhetett volna meg e vágy, ez inger nélkül a föld? Hiszen, a Babeltorólynak összeomlása, áldást hozott az emberi nemnek. Aztán a hazának nem legrosszabb helyeiről vándorolnak ki különösen, a lakosok; a szükség- és túlnépesedésen kívül, arra még más indokok is befolyhatnak. Vetkezzük le az elöítéletek, elfogult nézetek korlátoltságát: a föld istené.

A sokkal nagyobb részre nézve álljon telyes érvényben, Koszorus költőnek ez dala:

Hazádnak rendületlenül

Légy híve, oh magyar;

Bölcsöd az s majdan sírod is,

Mely ápol s eltakar.

Ez a föld, melyen annyiszor

Apáid vére folyt;

Ez, melyhez minden szent nevet

Egy ezredév csatolt.

A nagy világon e kívül álló sorsát intő
 Nincsen számodra hely; sorsod végső helyén
 Áldjan vagy verjen sors keze, sors keze
 Itt élned, halnod kell.
 Halhatatlan Vörösmartynk e szavaival kezdjük
 meg útasító, intő észrevételeinket, mert e sorokba
 rejlik azoknak magva, alapja.

1. Hazád sorsát, végzetét hordozd forró kebleden.

A derék, becsületes ember önmagára legutóljára
 gondol (der brave Mann denkt an sich selbst zulezt):
 A minő érzelmeket ápol a nevelő kebleden, olya-
 kat sajátítand el növendéke is. Ki valódi magyar em-
 berek között növekedik fel, az bizonyosan magyar
 érzelmű leendő. Szavak és kigondolt irányok (Tenden-
 zen), mit sem érnek itt, de igen az érzület. Innen fő-
 kellék: rokonszeny (sympathie) népünk érzelmei-
 hez, nemzeti érzelem; ugyanazon gondolkodás-
 és érzésmód, nemcsak a hon földén, hanem a ha-
 záért való élet. Csak oly emberek között érezzük
 jól magunkat, kik a legmélyebb és közvetlenebb ér-
 zelmekben velünk öszhangzanak; az ilyenekről édes
 megnyugvással hiszszük, hogy gondolatink- s érzé-
 seinket átértendik, s bennök hasonlókat keltenek föl.
 És bizton állithatjuk, hogy a család- és néproko-
 nok iránti szeretet, a vér és származás egysége
 mellett, főként az érzésmód egyneműségén alapszik,
 midőn az ellentétes gondolkodásmód, képes a vér-
 ség és rokonság legerősebb kötelekeit is szétszag-

gadni. Innen érthető azon vágy is, mi az eseményeknek oly gyakran rugója volt, hogy mindenki csak saját népétől ohajt törvényeket elfogadni; hogy a népek csak benszülött fejedelmeknek kívántak engedelmessé válni, kik a nép szükségait és vágyait megérték; és örömebb éltek bárminő rossz törvények, — mint egy idegennek szelid, jótékony kormánypálcája alatt. Forgassátok csak a történelem lapjait, elég bizonyító példákat találndotok: az irlandiak örömebb utaztak, a 18-ik században, rossz útaikon, mint az előttök gyűlölt angoloktól készített chausse-kon; midőn Napoleon Jeromos Kaszelben trónra ült: számára, egy az útakot jól ismerő udvari kocsi kerestek, és elhivatott a Prágába menekült törvényes fejedelmek kocsisa, ki korábbi urától havanként egy kegyelemtallért (!!!) kapott, és a kinek szolgálataért fényes ajánlatokat tettek. Hasztalan; így szólott: „csak fejedelmektől fogadok el pénzt“, és e mellett maradt az elfogult haszias ember.

Hol állandóan érületi egység uralkodik: ott van a lét és élet benső közössége (Gemeinschaft) is. Ahol például, egy állam polgárai az említett módon összefüznék: ott az emberek nem csak külsőleg léteznek együtt, hanem közöttük érzés- és cselekvési egység honol; a különböző egyénekben, alapjában egy lét és élet nyilvánul, vagy egy ember a sokban. És valamint mondják: egy ember egy szó, azaz hol csak egy ember van, ott csak egy és egyenlő érületnek kell uralkodni: úgy megfordítva

azt mondhatni: egy szó, egy ember, azaz hol a sokaságnak csak egy érzülete van, ott alapjában mindnyájan egy személyül tekinthetők.

„Hazád sorsát, hordozd forró kebleden“, e tételben foglalt intés, a jelen időben sok mondani valót adhatna ajkainkra. A magyar, a német nép honáhozi ragaszkodása eléggé kitűnt a múltban; mindkettőnek sorában találhatni elég kiveendőket, de igen keveset, vagy éppen egyet sem azok közül, kik valódi magyarok és németek. Mind kettő kifejlődéséhez mért törvényes szabadságot, s ezért erőt, egységet, akar; egység nélkül, nincs erő; erő nélkül sem külső, sem belső szabadság nem létezik. A magyar nép, ha honának sorsát mélyen hordja keblében; akkor esüggednünk nem lehet.

2. Különösen fejsd ki magadban és a tiedben nemzeti természetünk nemes sajátságait.

Mi örökösei vagyunk eldödeinknek, örökösei ezek történelmének értelmi erkölcsi és vallásos álláspontjuknak; örököltük erényeiket s hibáikat. Önkénytelenül átszáll ez úton reánk a múlt, mit tovább folytatunk, mi önmagától tovább foly. Eldödeink erényei nem nyujtanak nekünk dicsérő-levelet, mint nem gyalázatot, szégyent büneik, mert a természet útján örököltekre nézve nem esünk tulajdonítás alá. A múltan többé mit sem változtathatunk; a megtörtént, megtörténtnek marad; a halottak maradnak, mint olyanok: és az ifjúkor az öregeket nem képezheti újra,

De feladatul tűzhetjük ki: viszonyainkat, kortársaink erényeit s hibáit, mint szintén a magunkéit öntudatosan felfogni; feladatul tűzhetjük ki: önképzésünk és mások mivélését. Fűrkészsd ki tehát, főként azon jeles tulajdonokat, melyek a valódi magyar, nemes természet alkotói. Elvitázhatatlanul ezek: igazság-, szabadság-szeretet, férfiaság és bátorság, komolyság, hűség, szorgalom, érzelm-mélység, józon belátás, természetes észjárás és vallásosság. Az előszámláltam tulajdonokat fejtsd ki magadban és tiédben; ekkor vagy magyar; öseinkre méltó, és igaz népbarát; ekkor illik rád e jelentésdús közmonda: „Isten nem hagyja el a magyart.“ Szélsépság, gyávaság, hízélgés, csuszás és álnokság, kétszinség, szolgai érzület, váll- és köpenyfordítás, ármánykodás, álbölcsekedés és nyegle eszeskedés egy halandóra sem illenek kevésbé, mint a valódi, becsületes magyar emberre; természetével merőben ellenkeznek azok. Csak az tiszta érzelmű, bensőleg erkölcsös és vallásos ember, a ki eredeti vééréhez, hűn ragaszkodva magyar anynyának hű fia marad.

Innen lelke mélyéből ellenz a valódi magyar, minden felületes tanulást, ennyi vagy annyi óra alatt gyors elsajátítást. Gunymosolylyal tekint pl. az ily című könyvre; „Geographisch-statisch-politisch-militärisches Erinnerungsbüchlein, welches die Kunst enthält, leicht und in einem Tage die Geographie zu erlernen,“ vagy erre: „Francia Tölcser, mely szerint a francia nyelv öt óra alatt megtanulható, még pedig elméletileg és gyakorlatilag.“

Senki se vélje azonban hibásan, hogy a fe-
nebb elősorolt erényekkel a németek, ángolok, fran-
ciák satb. is nem bírnának, ha szintén más módon és
szinvegyületben. Ezért nyilatkozik Mag e r a Fran-
cia nemzeti irodalom történelmében (I. kötet 109.
Lap) így: „Minden nép saját módon vallásos. Kö-
telességünk visszaütasítani azon közfolyamatban lé-
vő beszédet, miszerint Franciaországban mindenütt
nagyobb a vallástalanság és erkölcstelenség, mint
máshol, például Németországon; és ennek minden
osztályi- s rétegeiben. Az efféle mendemonda, na-
gyobbára azon elfogult kedélyü németektől ered,
kik a vallást és erényt az érzelem- sziv- indulat-
s lelkesedésbe helyeztette, más nemzetekről ez vagy
ama jót elösmérik ugyan, de azt, mi saját ügyefo-
gyott nézetök szerint a legszebb és legjobb t. i.
az ugy nevezett jó in dul á t o t, ked é l y t k i z á r ó-
lag német tulajdon- és találmánynak tekintik; szár-
mazik továbbá az említett panasz, 1813 és 15-heli
saját pátriotáinktól is; derék emberek (?); kik csak
husz év alatt is mit sem tanultak és semmit sem fe-
lejtettek. Hol még jó erkölcsök és erények, em-
berszeretet, könyörület, jótékonytság, házifegyelem
és rend, nő- és gyermekszeretet léteznek: ott van
még vallásosság, akár tudják és mondják mások, a-
kár nem.“

A francia igazmondóságnak szép példája ez: az
orleans-i herceg német nőjével Rouen városát
meglátogatván, a polgármester e szavakat mondotta
a többek között: a juliusi forradalom mély sebeket

ejtett rajtunk; városunk jólétét aláásta s a szegények számát megsokasította; még is mi önök előtt szegénységünket elfedezni kívánjuk, midőn önök ma először örvendeztetik és szerencsétetik városunkat látogatásukkal satb? — A fejedelmek előtt titkolni az igazságot, igaztalant mondani, a legnagyobb gyalázatok egyike, valóságos alávalóság.

Tisztelet, becsülés minden nemzetiség iránt! Mi az egyesnél egyéniség, az, a nemzetre nézve nemzetiség; s ha ezt és azt magad s népedre nézve elismertetni akarod: becsüld meg másokban. De rendületlenül ragaszkodj nemzetiséged-, magyarságodhoz, és a magyar nép jelleméhez! —

3. Tiszteld az elődök intézményeit, és kegyelettel viselless rendelkezéseik és alapítványaik iránt.

Valamint a jól nevelt ifju tiszteli az öreget: úgy a tiszteletesség jellemét ruházzuk régi intézményeink-, institutioinkra. Mi századokon által tisztelet és jólét tárgya vala, az méltán becsülésre tarthat igényt; e mellett, igen természetesen, megállhat ez alapelv: a halottak és törvényeik iránti tisztelet, nem akadályozhatja az előhaladást. Nincs joguk a halottaknak, törvényeket adni az élőknek. Nem kell, a régiek tisztelete miatt, elhalasztani a javításokat és reformokat, miket a jelenkor, az élők és jövő nemzedék boldogsága szükségel. „Az élő bir joggal“, az élet pedig előhaladás-, szünteleni fejlődésben nyilvánul. S ha ez igazság érvényes minden egyes-

re: ugy sokkal általánosb értelemben érvényes egy egész nemzetre nézve. A ki tehát a hazával együtt magát nem képezi, vagy éppen helyt áll (chinailag él), az nemzetének nem élő tagja.

4. *Ismertesd meg növendékeiddel népünk történelmének nagy eseményeit, fontos momentumait.*

Magyar ember vagy! akkor szivedben igazmondóság honol, következőleg fölösleges félténünk a történet meghamisításától, mely rendszerint költött patriotismus-, vagy szolgai érzületből ered. Igazmondóság! főerénye minden embernek tehát a történetírónak s nevelőnek is. Kétségkívül a nagy férfiak iránti tiszteletünk szeplőtlen érzelmére, a gyanúnak, homályt vetni nem szabad. A rosztat, semmitérőt elhallgathatni, főként hol képezni vágyó történetírók nincsenek; de a feketét fejrnek írni le, az alávalóságot dicső tettek bélyegezni, hogy bajnokairól magasztosan szólhassunk; ez az szent igazság elárulása. Hála istennek! a magyar történet ily tévfogásokra nem szorult, hogy a gyermeket és ifjút, nemzetéről, népéről fönségesen gondolkodni tanítsuk.

A nemzet nagy tetteit, mindazokat t. i. melyekből a magyar jellem tisztasága és dicsősége tükrözik, rajzold növendéked előtt oly forrón, oly lelkesedéssel, a minő vér néped ereiben csörgedez. Mert nagyon helyesen jegyzi meg Jäger („die Gymnastik der Hellenen“ című művében): ha valaki minket fölmelegíteni akar: annak magának melegnek kell

lenni; ha a régieket rajzolja: tüntesse föl telyes, eleven erejökben, s kimélje magát a kritikai értekezések, és föltévésektől (hypothesis). Ily eleven képeket azonban, csak a testtel, lélekkel jelenben élő, rajzolhat, előnkbe; csak az élő, varázsolhatja vissza magát a régiek életébe s képes azt elevenen előtüntetni.

Midőn öcsmány tettek, tévedések előadandók: akkor semmit sem kell elburkolnunk, hanem tüntesd ki irtodzásodat a tiéd előtt, különösen a hazugságot, és csalást, hízélgést és szolgálai érzelmet tanusító eseményekben.

Ha nemzeted nagy férfainak tettei s törekvései, elbeszélése alatt, nyugodtan, görbitett háttal ülnek tanítványaid, vagy közönyösen némi megjegyzést írnak, füzetökbe: akkor monjd le történettantitő tisztedről; mit használ izzadózásod, ha tanítványaid csak neveket és számokat tanulnak. A történettantitónak feladata: az ifjakban lelkesedést előidézni, nemzete nagy férfainak dicső tetteik, magasatos érzeményeik iránt, és tiszte: minden rangú sorsu férfiaknak különböző pályamezőken kitüntetett érdemdús cselekedeteiket hő buzgalommal előadni. Emelje ki jelesen: a magyar nép lelkesedését, bizonyító eseményeket pl. Mátyás királylyá választását; a *pragmatica sanctio* védelmében tanusított általános áldozatkészséget satb.; szóval a mikből kitetszik, hogy a népnek egyesített ereje: önállósága- és szabadságának egyedüli biztos palladiuma. — Önként értelődik azonban, hogy az ifjuság történelmi képzésének központja, saját nemzete történelme lehet,

és azt, felsőbb iskoláinkban tapasztalásdús, érett tanítónak kell tanítani. Nyelvekben ifjú ember is sikerrel taníthat; de a történelem tanítása studium és tapasztalás által megért férfit igényel, annak levén főfeladata a vallással együtt embert képezni.

5. *Ismertesd meg növendékeiddel a magyar földet.*

Nép és ország! Magyar emberre nézve legközelebbi s első Magyarország. Mindennapi állítás, még is el lön feledve iskoláinkban; tudjuk mi azt, s nem esünk többé a régi hibába. A földrajz-tanításban ugyanis, a közeli tárgyakról szülőföldünk, hazánk s államunkból indulunk ki, mindent ezekre viszonyítunk, és ezeken végzünk. Mit nem ismerünk, nem szeretjük, és minél inkább ismerünk valamely, szép, magyszerű tárgyat, annál inkább bírja az, szeretetünket. Valóban fölösleges nekünk, szépségek látása, végett, Olasz- vagy Görögországot beutazni. Hol csak egyetlen hegység létezik; ott már van magyszerű kinézés, gyönyörködtető látmány; hol egyetlen patak csörgedez, egy folyó ontja hullámait; ott van szeméinkbe mosolygó kellem. Hazánk pedig, különösen gazdag szépségek- ritka, jeles helyek-; természetremekekben, és réki emlékekben.

Országunk, hazánk ismeretére nem elégít ki, mit könyvekből olvashatunk; sokat kell önmagunknak a hazában látni és éldelni. E végre ha a körülmények engedik, növendékeddel utazd be, és pe- did gyalog, ha ránézve tartos, utazási örömet is

éldeletet akarsz szerezni. Gyorskocsin és vasuton sem táj- sem emberismeretet nem szerezhettek. Tehát gyalog! minő édes ekkor a pihenés, előhaladó a testi fejlődés, élesedők az érzékek; és minő kedvesek előttünk tájak s emberek. És midőn hegyormokon nagyszerű kilátás nyilik végtelen térségek felett: lelkünk bizonyosabban meggyőződik a teremtő nagysága- és jóságáról. Megismerjük az emberek nyomorait, inségeit; megtanuljuk becsülni, tisztelni azokat, kiktől nagyot és szépet várni jö-
gunk van.

6. Vezesd növendékeidet anyanyelvök legbensőbb értésére s az általuk felfogható jeles magyar könyvek éldeletére.

Minden népnek nyelve előtte szent; ezt illetni, ettől megfosztani anyyi, mint életét gyökerében megtámadni. Nyelvében él a nép; nyelvében van szellemé megtestesülve; kimivelt, nemes nyelve az ő legnagyobb tette, az legbensőbb lényegének kinyomata, kifejezése.

Szükséges ifjaink szellemét, idegét és a halt klasszikai nyelvekben is gyakorolni; de a halt nyelvekeni tanítás semmi esetben sem lehet a magyar nemzet általános képzésének eszköze. Az idegen vagy halt nyelveni tanítás, csak meghatározott pályára képezésben alkalmazható; itt is kívánhatjuk azonban, hogy az anyanyelv az illetőknek anyanyelvök legyen; követelhetjük, hogy az illetők anyanyelvünket leg-

tökélyesen érteni, azon gondolkodni s érezni tanuljanak meg. Volt-e haszonnal nemzetiségünk fejlődésére, midőn a törvények latin nyelven hozattak, és képviselőink honi érdekeink felett latinul vitatkoztak; — midőn az iskolai ifjuság, kizárólag romai költőkkel társalgott, nemzeti írói s költői mellőzésével? Nemde bámulatos ironia, ha a nemzet történeteit latin nyelven adják elő? ha közönnepélyeken, miknek célja hazafias érzelmeket ébresztetni, az ifjak latin szónoklatokkal vendégeltetnek?! Nemzeti irodalom = nemzeti élet, népirodalom = népélet.

Minden magyar tanulja szép nyelvét érteni, tisztán, helyesen beszélni, írni s gazdagítsa szellemét nemzete remek műveivel. Minden kor- és állapottúakra nézve, birunk jeles munkákkal, a legelterjedtebb biblián s énekeskönyven kezdve azokig, melyek a műveltség különböző fokaihoz tapintatosan alkalmazvák. Nagy szégyen, gyalázat bélyeggez mindent, ki az idegen nyelvek studiuma mellett anyanyelvét elhanyagolja, gyalázat bélyegzi azon anyát, nevelőt, tanítót, ki a még gyűgyögő, vagy gyűgyögni alig megszűnt magyar gyermeket idegen, mint anyanyelvén tanítja előbb beszélni, vagy azt anyanyelve felibe emeli. Valamint minden népnek üdve, önkebléből fakadhat: ugy a magyar népnek szelleme is csak nyelvéből sugárzik ki. A németek is panasznak, hogy közöttük a valódi nemzeti érzelem nincs eléggé elterjedve, mondják, hogy minden francia könyv nélkül tanulja klasszikus írói legszebb helyeit, és egyiknek sem jut eszébe, kis gyermekét néme-

tül csácsogni tanítani; sajnálkozással ismerik el, hogy náluk e tekintetben, főként az úgy nevezett magasabb növelésben, nem egy hiány uralkodik. Mint az egy Fáytól a tanító, nevelő paedagogiai: — úgy minden magyar az egyetlen Vörösmartytól valódi magyar szellemet nyer.

7. Ünnepeid meg növendékeiddel nemzeted nagy tetteit, a nemzeti ünnepeket.

Nemzeti ünnepeket? kérde: hol vannak azok? kérdem én is. Valóban leverő és mély fájdalom járja át keblünket, midőn e kérdésre feleletet adni nem tudunk; mert fájdalom közönséges nemzeti ünnepeink nincsenek, még csirájában megfojtották, azokat viharos multunk mostoha napjai. Megujulnak ugyan évenként Junius 27- (László kir.) és August. 20-iki (István kir.) napjai, de e nemzeti nevekhez kötött ünnepek vallásfelekezeti jelleműek, s ép azért nem, általános érdekűek. Lehet itt-ott népünnepeket találni, melyek főként minálunk, nem valami rendkívüli szerencse, vagy áldásnyeremény, hanem sujtoló csapások, veszedelmek, s ezekből kiemenekülés emlékére szentelvék. Az ily helységekhez kötött ünnepeket is, ott célszerűen felhasználhatják az illetők, ifjaink jellemképzésére; De ha nincsenek egyetemes ünnepeink, a részletes, bár felekezeti színezettel bírót is tartsuk meg, a hazaszeretet szikrájának élesztésére, hogy egykor lángra gyuladjon. Vagy válasszunk ki magunk, nemzetünk éle-

téből dicső napokat, ünnepeljük meg növendékeinkkel; nagy befolyással leendnek ezek, rendeltetésök előérzetének felköltésére, állandó gyökeret ver keblökben a polgár erények, törvények és kötelességeknek, szóval a hazának és emberiségnek szeretete.

A nemzeti ünnep őrtoronyhoz hasonlítható, melyről messzi beláthatni az életbe; miről pillantatainkat előre s vissza egyiránt irányozhatjuk. „Mi volna életünk dal és zené nélkül?“, tanuljuk be hát nemzeti dalainkat, mulhatlanul szüségeseek ezek nemzeti ünnepeinken; mert az ének átjárja sziveinket, és mindenkit részvétre, rokonszeretetre ragad. Igen nemzetünnepek! melyek pillantatainkat szülőhelyünk szűk-korlátain túl emelik a hazának határáig; ütereinket gyorsabb hullámvásba indítják; magasabb vágyakat költenek fel és a szűkkeblűséget elenyésztetik.

8. Fejtsd ki és erősítsd növendékeid testi erejét.

Utósó intésünk és útastó észrevételünk. Elmondjuk nemcsak azért, mivel eldödeink, öseink nagy testi erő, ügyes és ép test által tüntek ki, hanem mivel hazánk a szükség és veszély idején, különösen ifiai testi erejüket veszi igénybe; mivel szellemit miveltség magára egy oldalú dolog; mivel egy nemzet is phisikai erő nélkül nagy tetteket nem vihet véghez. Jól mondja Schiller:

„Wer frisch umherspäht mit gesunden Sinnen,
Auf Gott vertraut und der Gelenke Kraft,
Der ringt sich leicht aus jeder Fahr und Noth;

Den schreckt der Berg nicht, der darauf geboren.“
 Egészség, a tagok elevensége s ereje nemcsak egyéni, személyes jó, hanem a hazáé is; honunk érdekében ifjainkat nagygyá, erőssé kell nevelnünk. Dicséret, dicsőség azért mindazon tanintézetek elöljáróinak, kik a tanodával testgyakorló s vivó intézetet párosítottak, vagy annak felállításáról, mint a derék s árospatakiak intézkedtek. Követendő példány e tekintetben is Anglia: a gyermekek physikai növelése, születésök óta, sehol sincs oly tapintatosan, üdvösen vezetve, mint ott; sehol sem lehet oly nagy számú egészséges, erődús gyermekeket látni, mint Angliában, mert a növelésben gondos figyelem fordittatik a rendszeres életre; táplálékuk egyszerű, de erőtadó; sokat ülnek kün a szabadban, s e lényeges szabályokat pontosan megtartják a gyermek felnövekedéséig.

A minden oldalú műveltség szépségének gondolatja önmagában fenséges, de az ifju objectiv célokat örömeztőbb követ, és a testgyakorlás-, testedzésre célzó intés: hogy egykor tevékeny munkásságot tanusithassan; — mélyebben hat.

Szellemi műveltség, testi nélkül semmitérő, chimæra; üdvtelen és következményeiben igen ártalmas. Az emberi lény-egység, minden percben egyszerre él mint szellem és test, az érzéki mint szellemi világban, és mindenhol nemcsak mint ember, hanem mint polgár is. Az ember léte különböző fonalszálakból lehet szöve és alkotva, de az csak egy szövet. A testet elhanyagolni annyi, mint az egész

embert elhanyagolni; mint egész lényét megnyomórékitani és tönkre tenni. Hát az elmélet s ehhez képest a gyakorlat (mert a praxis vonatkozik az elméletre) kétféle életre, vagy többes irányban (ember és polgár, állam és egyház, föld és ég sat.) akar-e növelni és képezni? hát nem elég fonákságokat talált-e már fel? Ily hibás elválasztása s szembetételétől annak, mi szükségeskép együvé tartozik, mert lényegileg egy, — már-már visszatérünk, miként az élet minden utain reménytelyesen jelenkező tünetények tanusítják. A testgyakorlásnak a szelleméveli egyesítése, ugyanazon időben és ugyanazon intézetben, kétségtelenül a megjobbított elméletnek gyakorlati gyümölcse.

Minél többet él az ifju szabadban, a természetben; minél kevesebbet kell ülnie s tanulnia: annál kevésbé szükséges a mesterséges készületekkel felszerelt gymnastika. Ellenben, minél inkább elszigetelt a fris, szabad természettől, mint a nagy városokban; s minél többet foglalkozik tanulmányaival: annál inkább nélkülözhetlenek a mindennemű testgyakorlatokra kellő intézmények. Jön még idő, mikor csodálkozni fogunk, hogy miként vala lehetséges, e tekintetben semmit sem tenni. Ez idő elkezdődött, haladjunk az üdvös úton tovább.

Falun és kisvárosokban, az egészséges ifjuság, különnemű testgyakorlatokban részesül, miként az évszakok engedik. Nem aggodhatunk azok miatt; a természetben legalább annyit tanul, mint az iskolában, sőt az életre könnyen többet. A életben visz-

szá kell térnünk a természethez, ebben is élnünk kell; és éppen a kültermészetben élés akadályozza meg az ifjusági bűnök létrejöttét; megóv a lélektompító olvasás- játékkórság- és más szenvedélyektől, melyek ifjainkat, fiatalságuk miatt megcsalják. Nemzeti ünnepek tehát, és testgyakorló játékok! Igen játékok, mert minden játék iskola, hol a szabad elsajátítás sokkal nagyobb, mint bár hol is; minden küzd- vivjátékban egy világ tárul fel. A nagyobb népeletre hidul szolgálnak azok; sorba állítják az ifjuságot; bennök társalgó, vidám, erélyes versenyzést költenek; itt párosul munka kedvvel, komolyság örömszájjal. Itt tanulják meg ifjaink már korán egymást egyenjog és méltósággal bíróknak tekinteni, hol szokás, modor és illem élénk szemlélet tárgyai. Hozzánk hasonlókkal és között élni; férfira nézve a nagyság bölcsője. Minden különködő, elvonult önkórságba süllyed, mert nincs tükör, melyben énjét valódi alakban megpillanthassa; nincs ereje nevedésének, saját becsének bírói mérlege; nincs akarata- s tettének iskolája. A kéjelmes ifjuság társaságos élete ellenben, legjobb erkölcsbíró, fegyelmester; a társaság legszemesebb ör, ki előtt mi sem marad észrevétlenül, és a legmegvesztegethetlenebb bíró, ki nem név- hanem valóértéküleg ítél. Ismételve mondom: légyenek növendékeinkre nézve nemzeti ünnepek és küzd-vivjátékok!

...
 ...
 ...
 ...
A SZÉKELYEK SZABADSÁGLEVELE.

...
 ...
 ...

A magyar nemzetnek korunkban is büszkén emlegetett királya Corvinus Mátyás ült a trónon, midőn az idők viszontagságai, az egymást váltó nehéz hadjáratok kényszerű köteletségévé tették a királynak, az üresen átvett pénztár jobb karba hozatalára rendkívüli jövedelem-forrásokat is megnyitni.

Ilyen volt az egész ország megadoztatása iránt tett intézkedés.

Ez magyarhonban még inkább sikerült, a mennyiben a jó tapintatú király lelt alkalmat arra, hogy socialis téren kieszközölvén az ország főurainak önkéntes adozatát, ez által az egész nemesség előtt a szokatlan s élőitéletes tehert népszerűsítse. Bárha nem tagadhatni, hogy a főnököknek igen kis részben önkéntes, s többnyire erkölcsileg kényszerített adózátkészése, nem talált magyarhonban is oly lelkesült viszhangra, minőt a nehéz idők s a nemzet dicsősége igényeltek volna.

A királyi udvartól s az a körül divatozó közszellemtől távolabb eső Erdélyben pedig, a közadózás eszméje telyes ingerültséget szült, melyet a magyar

király uralma alatt álló Moldova vajdája István nem mellőzött el minden eszközök által éleszeni: szándékozván a magyarbirodalom közzavarában az uralma alatti tartomány függetlenségét s ez által a két oláh birodalom feletti fejedelmi hatalmat kivívni.

A mindinkább nevedő mozgalom élin egyike állott Erdély legtehetősb s tekintélyesb főbb urainak, nevére Ruf Benedek.

Ezen tekintélyes férfit messze kiterjeszté a keletkező forradalom szövetkezését; s már nem csak a szomszédos oláh tartományok főnökeitől; de a Mátyás király terjedő hatalmát kancsalul néző lengyel királytól is, valamint a rác és bolgár birodalom despotáitól hatalmas biztosításokkal kérkedett.

Akkor Erdélyország vajdája János szentgyörgyi gróf vala. Hatalmas főúr a magyar birodalomban, észben, tekintélyben, harciasságban, valamint vérségi és barátságos viszonyainak kiterjedettségében egyiránt feltűnő.

Temérdek birtoka, sok fegyveresei, s a vajdai hatalommal birt erő és hivatalos tekintély, e főurnak biztosszerű kilátást nyújtottak a birodalom legfőbb polcaira.

Ruf Benedek, ezen hatalmas férfi tekintélyét s népszerűségét vette fel saját ellenzéki céljainak köpenyéül, s tagadhatlan az, hogy céljaira nézve azzal kölcsönös egyetértésben állott.

Az izgatás célja volt megtörni Mátyás király önkényes uralmát, ki lábbal tiporva a birodalom félszázados intézvényeit mérészkedett önhatalmulag a nemességre adót vetni.

A király detronisálása esetében, a trón, János gróf számára volt kinézve, s ily számításokra a forrongó fegyveres erő gyülekezni kezdett.

Legkönnyebb volt Erdély népei közt a két alsobb székelyrendet felkölteni, kik alkotmányszerűleg egyenlő jogaikban a székely főnemeseiktől igen sok rövidséget szenvedtek, sőt valószínű adatok szerint ekkor is a népre kivetett általános adó a főnemeség mellőztével a két alsobb osztályra alkalmaztatott, a mi annál könnyebben kivihető vala, mert a különben egészen nemes nemzetnek főnemességé a más két rend fölött azon előnnyel bírt, hogy a nemzet kebelében levő minden főbb hivatalokat ő viselt; alsobbak között csak lófőrend folyván be, határozott számban, a hivatal viselésbe, s így hatalmában állott a felsőbb kormány rendeleteit saját céljai szerint értelmezni és végrehajtani.

A főnemések ellen ekkint gyűlölkező két alsobb székely rend élére az öreg Fán c s y állott, egy sok csatákban forgott s hősiességéről a nép előtt ismeretes lófő székely, kiről történetiróink közül csak Istváni emlékezik, ő is halvány vonással festve e nagyszerű eseményt, mely egy királynak s egy székely forradalmi seregnek jelleméről oly mesészerű oly nemes hagyománnyal gazdagítja történelmünket.

Már nyolcezernyre volt gyülekezve a Fán c s y vezérlete alatti békületlen sereg, nem kevésbé fenyegetve a székely főnemességet, kik előlük menekülendők szinte kényszerítve voltak Ruf Benedek zászlói alá csatlakozva fegyvert fogni a király ellen; midőn hite

fut a tartományban, hogy az erélyes fiatal király saját vezérlete alatt tekintélyes sereggel áttört a Királyhágon s a Körös terén tábor ütött.

A szintoly véletlen, mint hatalmas fellépés nagy megrendülésbe hozta Erdélyt; s a jelentékeny fegyveres erő, mely a király táborával már szembe nézett kijelenté közfelkiáltással, hogy ő nem harcolni a király ellen, hanem jogaiért esedezni hivatott össze.

A hadsereg ezen nyilatkozata eléggé jellemzi, hogy az agitátorok kiküldötjei a vállalat valódi célja felől ámulathan hagyták az összevont fegyveres erőt; avagy talán a közrémület által elhanyagolt harciaság, találta önvédelmére azon hangosan nyilvánított ürügyet?

Mindenesetre a mozgalom főnökeit a nép ezen közhangulata oly zavarba hozta, hogy célszerűnek látták azonnal a tábor feloszlatni s magukat a király kegyelme alá helyezni.

Másnap a királyi tábor azon tért foglalá el, hol az előtt a forradalmi tábor feküdt; midőn csak hamar János vajda vezérlete alatt az ország hivatalnokainak s más főbbjeinek jelentékeny testülete a király táborába megjelenve kihallgattatást kért.

A király, színe eleibe bocsátván a megtérteket, János grof, Erdély vajdája velős szónoklatban a nagy király elébe terjeszti a lázadás körülményeit, a kényszerűséget, melybe Ruf helyeztette az által, hogy őt királynak kiáltotta, melyet ha szinleg el nem fogad: oláhat, rácot hoztak volna ez országra. „Midőn itt a király személyese vagyok — végzé beszédét — eltür-

tem, hogy király gyanánt üdvezeljenek mindaddig, míg segédsereg érkeznek, melylyel merészségöket megzabolázhattam.... Miután te szentséges király megjöttél: pásztorát a nyáj megismerte, s mindnyájan üdvezelnek téged magyarhon királyát, Erdély urát stb.“

A nemes lelkü király megbocsátván a bünbánóknak, táborával Kolozsvárra nyomult elő erdélyi fegyveresekkel is szaporitván sergét, melylyel Moldova fellázadott vajdáját semmivé tenni szándékozott.

Hirül vevé azt, hogy Fáncsy nyolcezer főnyi székelylyel táborban áll a székelyhavasok közt, mely tábor feloszlani nem akar, míg a nemzet ösi jogai s szabadságai vissza nem adatnak. A magas szellemű király egy biztos küldöttje által parancsot menesztet Fáncsyhoz, melyben fölemlitetik, hogy a ki királyi kegyet követel, érdemesitse előbb arra magát honszerelme s hősiessége által; s kötelességévététetik Fáncsynak a kezé alatti fegyveres erővel rögtön áttörni a havasokon Moldovába s elkezdeni amaz pártütő vajdával a csatákat, addigis míg a királyi seregek megérkeznek.

Fáncsyt é méltóságos parancs egészen kivette sodrából, föl fegyveresek —kiálta— mutassuk meg, hogy méltán követeljük jogainkat, s megtudjuk menteni a megtámadott hazát.

A székelység közlekedéssel fogadta a határozott királyi parancsot s áttörve rögtön a határszéli szorosokon, megtámadta Moldovát.

A közben a királyi seregek is átlépték Moldova határait, nem sokára végre hajtattott a fellázadott

tartomány ellen viselt oly nevezetes ütközet Román város alatt, hol az egész deszkaváros lángok martaléka lett s a falai közé vonult tizenkét ezerből álló oláh tábornak alig egy harmada maradt életben.

Alig végezte a király ezen hadjáratát, a legsebesebb menetben vonult vissza a birodalom fővárosába hogy egész hadsergét felültesse a csehek ellen intézett hadviselésre.

Éppen Modra várát Csehországban vivta a király 1467-ik évben, midőn az öreg Fáncsy egy oda parancsolt székelysereg élén a táborban megjelenik.

A király, színe elébe idézteté az engedelmes pártitót, s kikérdezte őt fölkelésök valódi okairól.

Fáncsy fölfejtette, a székely nemzet sérelmeit, azon nyomásokat, melyeket a főnemesektől a jógilag szintoly nemes lófok és drabontok rendje szenved, kik amazok által csaknem szolgálai helyzetbe lökettek. Elmondá hogy nem lesz nyugodt a székelyföld míg évezredek — Etele birodalma óta — fennálló szabad intézvényei vissza nem állítatnak, míg meg nem adatik a nemzet osztályainak jogszerű igazsága.

Mátyás király Modravárát vivó táborából kelt a székely nemzet szabadságlevele, melyben a rendek egy jógú nemessége elismertetvén, a főrend részéről minden erőszak eltiltatik s kimondatik a hatalmas királyi parancs „nec habet aliquis dominorum plus, nec servorum minus — de libertate.“

Igy emlegetik a székely szabadsági charta keletkezését s az öreg Fáncsy pályáját, a mi hagyományaink:

DOZSA D.

GYÁSZNAPOK.

(1594-ből)

Báthori Zsigmondra az előteremben
 Fényes rendek várnak,
 Hogy öt elkísérjék az isten házába,
 Mert éppen vasárnap.

Várnak, várakoznak... vajjon mi baja van,
 A fejedelemnek?!
 Templomi imára rég beharangoztak
 S ő még sem jelen meg. —

Hosszas várás után megnyílik az ajtó,
 Mindkét szárnya végre,
 És belép az örség hadnagya fegyverzett
 Hajduktól kísérve.

„Méltóságos rendek! tekintélyre rangra
 Legelsők e honban,
 Titeket elfogni a fejedelemtől
 Parancsolatom van.

Im e nagy pecsétű iratnak szaval
 A körül forognak:
 Hogy kegyelem csak a magas égben van a
 Felségárulóknak:

A belépő hadnagy a váró urakhoz
 Ily beszédet tartott,
 Ők egy pillanatra összenéznek, aztán —
 Leoldják a kardotok —

S mennek... nem templomba, a hatalmas isten
 Szent színe elébe:

Hanem a börtönnek könyek özönétől
 Nedves éjjelébe. —

Büszke fejedelem! elzárt termekben

H'jába örvendesz te:

A hatalmas isten, 'oda fenn' az égben

Tetted följegyezte.

—

Gyászszótét a börtön, olyan mint egy kripta,
 De a hősök arcán a szent ártatlanság,
 Mint egy égő lámpa megvilágosítja.

S bár nincs benne tömjén, bár nincs benne oltár,

Templommá tészik azt nagy hatalmú isten!

A honszeretet, mit szíveikbe oltál.

Nem csoda tehát nem: ha királyi széked

Égi magasából, arcod a templomná
Változott börtönnek éjjelére téved;

S a nemes bátorság s a büszke önérvet
Erős acélából borítasz a hősök
Kebelére páncélt, hős szivére vértet.

„Áldott légy szent isten! fényében lakódnak,
Hogy ez áldozatra minket választottál—
Megnyugodott szivvel ők így fohászkodnak—

Elvérzünk bátran; nem csüggedő lélekkel,
Ha úgy van megírva a végzet könyvében:
Hogy Erdély jáváért véres áldozat kell!”

BCU Cluj / Central University Library Cluj

III. KÖNYV (1810)

Készen a vesztőhely... Áldott a szellem

A nagy temetésre, aggasztó ifjú eljő,
Minden honfi arcán

Bánatos komolyság... s az égén egy— felhő.

Csak Báthori örvend: Ismered-e a szellem

Vára ablakából gyönyörködve nézi, s a szellem

Mint mennek halálra

A szegény Erdélynek legjelesbí vitézi.—

S a foglyok sorából... Ismered-e a szellem

Fenyégető karral felkiált hős Kendi: a szellem

„A hatalmasoknál

Hatalmasabb isten tettet följegyzendi!”

S felkiált utána, Iffju, honfi keblét
 Fájdalom gyötörvén: „Büszke fejedelem!
 „Büszke fejedelem! hát mióta nincsen
 E hazában törvény?!“

De a fejedelem
 A jelesek bátor szavát nem hallhatja;
 Siketté és vakká
 Tészi őt szívének lázas indulatja.

Működik a bakó,
 A pallós kezében, markolatig véres;
 Elhullanak rendre
 S légy isincsen közöttük; ki félelmet érez.

Ott áll a nép némán,
 Gyáva félelemtől mint egy lekötözve;
 Szemében a honfi...
 Bú csak egy tehetlen könyecseppé gyül össze.

De a látkör szélén ...
 Gyászruhát öltözve ama könnyü felhő,
 Sebes lépésekkel
 Egész a vesztőhely irányába feljő,

S hullván kébéléből
 A szomjuzó földre enyhet adó zápor,
 Felmossa a hősök
 Ártatlan, szent véré a földnek porából.

T Á R C A .

(*Rövid előszó a „Tárcához“*). E rovat megnyitásával jobban megközelíthetni véljük az előnkbe tűzött célt, mely nem egyéb mint mentől tanulságosabb és hasznosabb olvasmányt nyujtani olvasóinknak. Míg „Füzeteink“ főrovatában nagyobbára elméleti fejtegetések foglalandnak helyet, a „Tárcában“ a gyakorlatinak akarunk tért engedni; míg ott a szellemileg nemessel és széppel akarjuk olvasóinkat mulattatni, itt a hasznossal foglalkozandunk, minek következtében e rovat alatt helyet foglalandnak: nevezetesebb hazai intézményeink ismertetése és érdemleges méltatása, kitünőbb hazai irodalmi termékeink olvasóink figyelmébe ajánló ismertetése—a külföldi irodalmi művekből azok, melyek hazánkra vonatkoznak—érdekes curiosumok, megjegyzésre méltó fontosabb adatok, és a köznapi élet minden mozzanataira vonatkozó hasznos jegyzetek. A tapasztalás kétségtelenné tette: mikép elmélet és gyakorlat nem ellentétes fogalmak, de olyan tényezők, melyek egymással kezefogva akármely ismeretágot a kifejlődés legmagasabb fokára emelhetnek, míg külön működve félszeg vagy legfőlebb csak féleredményhez juttatnak. Ezen hatalmas tényezőket egyesíteni akarjuk lapjainkban.

(*Maroskerületi tűzkármentő intézet.*) Annyi napontai szomorú eset után ép elméjű embernek haszontalan dolog lenne, a tűzkármentő s hasonirányú intézetek szükségességéről értekezni; e sorok iránya, célja csak is az, hogy a fénncimzett intézet multjáról néhány adatot közöljen annak erősségeül, miként ez intézet ezelőtti éveiben is minden hiányai ellenére mind erkölcsi, mind anyági tekintetben is hasznosítani tudta magát, s jövőre telyes remény van nagyban használhatni minden gondos, a maga s felebarátja érdekeit felfogni képes embernek.

Ezen egykoron „Maroszszéki tűzkármentő“ nevezet alatti intézet 1840-től fogva áll fenn, s ez idő alatt évenként tiszta s csalhatatlan adatok szeriut — kár hogy nem közölhetjük ezeket — mindig kevesedett a boszúégetések száma, mi már magában nagy erkölcsi nyerményi s annyi előítélet, halvélemény, s itt-ott az intézet ellen fölmerült rágalom, bujtogatás ellenére, s hozzátevé a nem eléggé élénk kezelés miatti panasz visszahatását, ez éveken keresztül 24,774 pft. térített meg számos elkárosodott tagjainak, anélkül hogy 100 forint után évenként 14–15 pkrnál több és terhelőbb rovattal történt volna.

Ezek ellenére ez üdvös, emberiséget boldogító intézet, ez utóbbi évek alatt vesztetni kezdé jelentőségét, tekintélyét, a roszakarat, a nehézkés-lágy kezelés mián, miglen a m. kormány jóindulata, s néhány derék hazafi hű gondja alatt jelen év marcius 28-iki intézeti közgyűlés alkalmával szélesebb, s egyszersmind erősebb alapra tevék le az intézet sorsát, s ma már az egész maroskerületre (Kreis) kiterjed jótékeny, áldástárasztó erejével, s szabályainak újabbani megerősítése után legelső, legerőtelyesebb közintézeteink közé sorozhatjuk.

Hogy mindez nemcsak pusztá szó elég felhoznom erősségül miként a marcius 28-iki intézeti közgyűlés óta,

mikor az intézet 700,000 pft. érő vagyont biztosított, ma már 1,200,000 pfton felül áll a biztosított vagyon értéke.

Nagy előnye az intézetnek, hogy előleges befizetések nincsenek, csak ha kár történt rovidik ki tagjaira, s egy rovatál sem lehet 100 pft. után 20 p. krnál nagyobb egyszerre. Egy ily 20. p. kros rovatál után is csak három holnap elteltével történhetik egy újabb rovatál.

Az intézet élén egy elnök, s bizottmány van. Fizetéses hivatalnokai: egy ügykezelő segéd, és pénztárnok 200 pft, fizetéssel mindegyik. Az intézet minden év végén nyomtatott számadást fog küldeni részeseinek, s minden bevétel- és kiadásairól ellennyugtátványnyal látja el magát.

Ha az intézet 6,000,000 pft. érő vagyon biztosításig kiterjed, akkor egy nagy égés alkalmával, például 12,000 pft. kár után, 100. pft-ra 12 p. kr rovatál jő. Ily rendkívüli káreset és rovatál alkalmával is ennél olcsobb tűzkármentő intézetet sehol sem ismerünk; de lehetséges hogy olykor 4—5 p. kr. rovatállal is béérheti évenként, mi nagy előny és szerencse lesz tagjaira nézve. — Adná a gondviselés, hogy ez intézet mielőbb megerősödjék, s az egész országra kiterjedjen jótékonyágával; Marosvásárhely különben is körülbelöl az ország közepe levén, kezelése is igen könnyü lenne. (Szász Régen városa már is kér beállhatásra engedélyt).

Az intézetbeli beállítás könnyü szerrel történhetik bár mikor, de legkivált szeredán, csütörtökönként mikor a vidéki ember a marosvásárhelyi héti vásárokat szokta látogatni, elmegy a Szentmiklos-utcában 799. szám alatti Korda-házhoz, balra a kapu melletti legelső földszinti szobába békopogtat, hol t. Fülep Albert urat megtalálva megmondja nékie, hogy a „Maroskerületi tűzkármentő intézet“ tagja, részese kíván lenni. Előre tud-

nia kell szándékozónak háza számát, a ház szomszédait s szükség a lehetőségig a biztosítendő tárgyak értékét kerek főszvegre, azaz: százig vagy ezerig kikerekíteni.

Ezek után a főszveget aláírja, vagy ha irni nem tud mással aláíratja. — Szóval: az ügykezelő itt egész készséggel lesz utasítója mindenkinek minden előfordulható biztosítási esetén. Mentől több részt számlál az intézet, annál kevesebb terüh, vagy rovatal esik egyesekre, miáltal annyi család nyeri meg kölcsönösön nyugalmat, boldogságot anélkül hogy megerőltetné magát! s mind azok, kik egy kis fősvénység, huzás-halasztásért, máról holnapra való utalásért, így-ugy talán megőriz az isten! könnyen véve a véletlen, és vakesetnek lesznek szerencsétlenei: méltán vádolhatják magokat, hogy gyermekeik, családjuk, egy kevés fáradtság s áldozat miatt—ha már annak lehet nevezni a maga biztosítását—szerencsétlenségének magok lettek okozói. Hazafiui, emberbaráti kötelességet telyesít mindenki, ki felebarátját, szomszédját, falubélijét ez intézet jótékonyására figyelmezteti s beállításra ösztönzi. Ez minden tagnak különben is érdekében álló dolog telyesítése. Száva F.

(*Lipcsei ugyan, azért mégis idevaló*) „Vaterländische Bilder aus Ungarn und Siebenbürgen etc.“ címe egy munkának, melyet Körner Friedrich (tanár a pesti felsőbb keresk. akademiánál) szerkesztett, és mely Lipszépen nyomtatott 1858-ban.

A meghívó cím: „Hazai képek Magyar- és Erdélyországból“, kíváncsiságomat fölébresztette. Hogy néz ki Erdély Lipszében, hol az irodalmi proletariatus oly rengeteg, miszerint a tudományt már nem sorszámossal, hanem—szó telyes értelmében—fontszámra árulják?

Szerkesztő és kiadó a fencimzett munkának bármely austriai nyelvre való fordítása ellen tiltakoznak. — A tiltakozás — szerény nézetem szerint — fölösleges.

A szerkesztő szerint Magyarország a német olvasó közönség előtt félig-meddig még terra incognita. Én meg azt sejditem, hogy Erdély a szerkesztő előtt e-g-é-s-z terra incognita.

A nevek helyesírásáért a szerző köszönetet szavaz prof. Warhanek úrnak Bécsben. — Én meg azt gyantom, hogy az erdélyi helyelnevezés orthographiáját nem prof. Warhanek úr találta föl.

Legelőbb is hibásan írja Körner úr, hogy Erdélyben a szinte félmilio protestans három ötöde lutheránus és csak ötöde reformatus. Bielznek nem volt oka, az agostaiaknak a valónál kisebb számot adni, s a tavaly megjelent „Handbuch der Landeskunde Siebenbürgens“ című munkájából látjuk, hogy az erdélyi lutheránusok száma — — — — — 198,851. a reformatusoké pedig — — — — — 295,790 —; Körner úr ez által tehát a német példabeszédből: „Umgekehrt ist auch gefahren“ indult ki.

Körner úr a „Magyarische und Szekler Edelleute“ — a magyar és székely nemeseket — (Körner úr alkalmasint nem tudja, hogy minden székely született nemes) a németországi festők phantasiaja szerint „Reithoslisan“ festeti le, a székely menyecskét pedig akkép, hogy a Salzburg környékbeli kisasszonyokhoz ugyan hasonlít, mint egy csep viz a másikhöz; no de ez, privát gusztus. — Mellözve mindazon badarságokat, melyeket Brassórol, az ott látott „bundás örményekről“ „székely huszárokról“, a „Mezősey“-ről (talán mezőség?) összeír, mellözve a kolozsvári lóvásár leírását, melyben a még „kantárt és zablát nem hordozott“ félvad lovakat a hely színén fogatja le hurokkal stb.: lássuk részletesebben, mily rajzot ad szerző a székelység fővárosáról: Marosvásárhelyről. „Miután erdődús völgyben barangoltunk, kaptatón fel, lejtőn le járkáltunk: egy hegyüst nyílik meg és Marosvásárhely 9200 lakó-

sával (jobban mondva 11,702 l. katonaság nélkül) fekszik a vándor szeme előtt. . . . Utcák és egész városnegyedek félénken rejtőznek fák alatt, s a házak még elszigeteltebbeknek tetszenek, mint a hogy valóságban nincsenek. Ha a városba lépünk, fővénnyel beporondozott széles utcák vezetnek a tágas piacokra, melyekből látható, hogy a székely nem fukarkodik a földdel (No ez már ügyetlen bók. A székely nem fukarkodik a földdel? hiszen egy fél barázdaföldért hatodiziglen is képes elperelni) Minden tág, bő és kényelmes, mint a székely ruházata. (Vajjon a székely harisnyája török bugyogó, hogy bőnek nézte?) Az utcák ezen szélessége annál feltűnőbb, minthogy az egyemeletes házak egy deszkakerítés megül csak fedelőket láttatják az utcára (Fakerítés sat. ! Tisztelet becsület, de ez már nem való; én M. Vásárhelyen csak a dr. Szotyori-házat látom deszkakerítés mögött; hanem itt is egészen látszik a ház, nem pedig csak fedele.) és az egyes udvarok közt nagy térköz marad szabadon. (Kinem hiszi, nézze meg a Poklos-utcában a volt Jozsa-ház pitvarát). A széles utcákon imitt-amott rakás gyermeket látunk, kik kutyákkal (Kutyákkal? Hát Körner nem látta a kutyafogó omnibust? Az igaz, hogy a gyermekek némelykor labdáznak; de a labda és kutya közt mégis nagy a különbség. Hej nagy gyermekeket láthatott Körner valóságos ebekkel játszani az utcákon!) játszanak, vagy porondból és sárból gyermekek házakat építenek: ellenben sokkal ritkábban jelenik meg az utcákon megnőtt ember (ejnye beh kedves!), mert a székely vagy a mezőn van, hol dohányát és nagy szántóföldjein a törökbuza közé édes dinyéjét ülteti, vagy pedig csordái mellett, vagy az erdőben (ennél fogva M. Vásárhely minden megnőtt embere soha sincs benn a városon!). Itt áll egy csoport (ökröt és bivalt ért Körner) leöltött fővel lustán, ott egy ökör régi ellenségére akadott, kivel meg-

verekednie kell. A két harcos sokáig üzi egymást (K. szerint a város utcáiban) a csorda közt, elvégre kezdődik a harc. Dörgőleg ütköznek a harcosok fejei (Ezen érzékeny — és bivalentát K. alkalmasint Gerstäckernek valamelyik australian vadon leírásából másolhatta) egymásba, miszerint azt hihetnők, hogy ezer darabra szakadtak, de az ellenségek csak fejüket rázzák és ismételt küzdésben egymást legyőzni törekednek. Ebbéli buzgalmokban egy és más érzékeny ökröt megrugnak; ez a sérelemért bosszút ohajtván állani, sokszor történik, hogy az egész csordába lázadás tör ki, míg a csordás hoszu ostora a fegyelmet ismét helyre nem állítja. Reggel és este; gyakran egész nap a székely főváros utcáin, unatkozó ökrök ordítását, éhes tehenek morgását, komondorok csaholását, ostorcsattogást és száguldozó szarvas marhák tompa moraját halljuk. Ugyan ezen vidéki városban Teleki (Teleki! Etwas höher! ha a grófcimet sajnálta, ugy legalább a kancellari rangot lehetett volna megemlíteni.) thekájában 80,000 könyvet gyűjtött össze. Az épületek közül kitűnnek a katonai lakatanya (Kaserne? ugyan hol van?) hoszu homlokzatával, a várkastély és az árucsarnok. (Vajjon nem azon síkátort gondolja, hol a bőröket árulják?) A főnemesség a téli hónapokban itt tartja fenn, fényes táncvigalmait, melyeken cigányok a r a n y s u j t á s o s h u s z á r r u h á b a n és pengő sarkantyuban a mélyen megragadó nemzeti táncokat elhúzzák és zenéjüket nem ritkán énekkel (Alkalmasint a „Salma, Salma“ — polkát hallotta) is kísérik:

Nesze szegény M. Vásárhely! mondhatom szépen lefestettek tégedet Otto Spamernél Lipcsében. Valóban különös irói lelkiisméret szükséges arra, hogy valaki országot, népet, népszokásokat ismertet, melyekről fogalma nincsen, fogalma nem is lehet; mert — uti ligura docet — Körner úr bajosan járhatott Erdélyben; ha pedig csakugyan itt járt, akkor is csak a „mappán“ utazhatott,

különben megfoghatatlan, hogy irhatott annyi . . .
zöldet. Y—Z.

(*Borászati Közlemények írta Vajda Dániel nyomtatott M. Vásárhelyt 1858.*) Fölvivjük bortermelő gazdáink figyelmét e jeles műre, melyet nemcsak a magyar sajtó fogadott kedvezéssel, de melyről szakértők a legnagyobb elismeréssel nyilatkoznak. Ugy hisszük nem sértjük meg a t. szerző szerénységét, ha eláruljuk azon nagy tetszést, melyben — a két testvérhon különbező vidékeiről szerzőhöz érkezett levelek szerint—a munka részesül. E műnek két főérdeme van: egyik hogy átkisérven a kezelést a bor kifejlődése minden stádiumán, nemcsak azt mondja el, hogy mit, hanem körülményes részletességgel azt is, hogy a n kell végezni, mi által az, különösen kezdő borász előtt megbecsülhetlen s minden más ilyféle kézi könyvet fölslegessé tevő utmutatóvá válik; másik hogy a mustmérleg használatára alapitván szerző a borkörüli eljárást, ebben egy iránytűt ad a borász kezébe, melynek segítségével a borkezelés legfontosabb kérdései körül könnyen tájékozhatja magát. Emlékezetbe hozzuk egyszerűsmind, mikép e mű második vagy pótlék-kötetére szerő Aug. végéig meghosszabbította az előfizetést—Valóban nagy veszteség volna fejlődő borászatunkra nézve, ha a pótlék-kötet — mely a borok betegségén s azok orvoslása módján kívül, a külföldi kereskedésben nagy fotosságú szeszezett bor mikép készítését is tárgyalandja— részvét hiány miatt meg nem jelenhetne.
